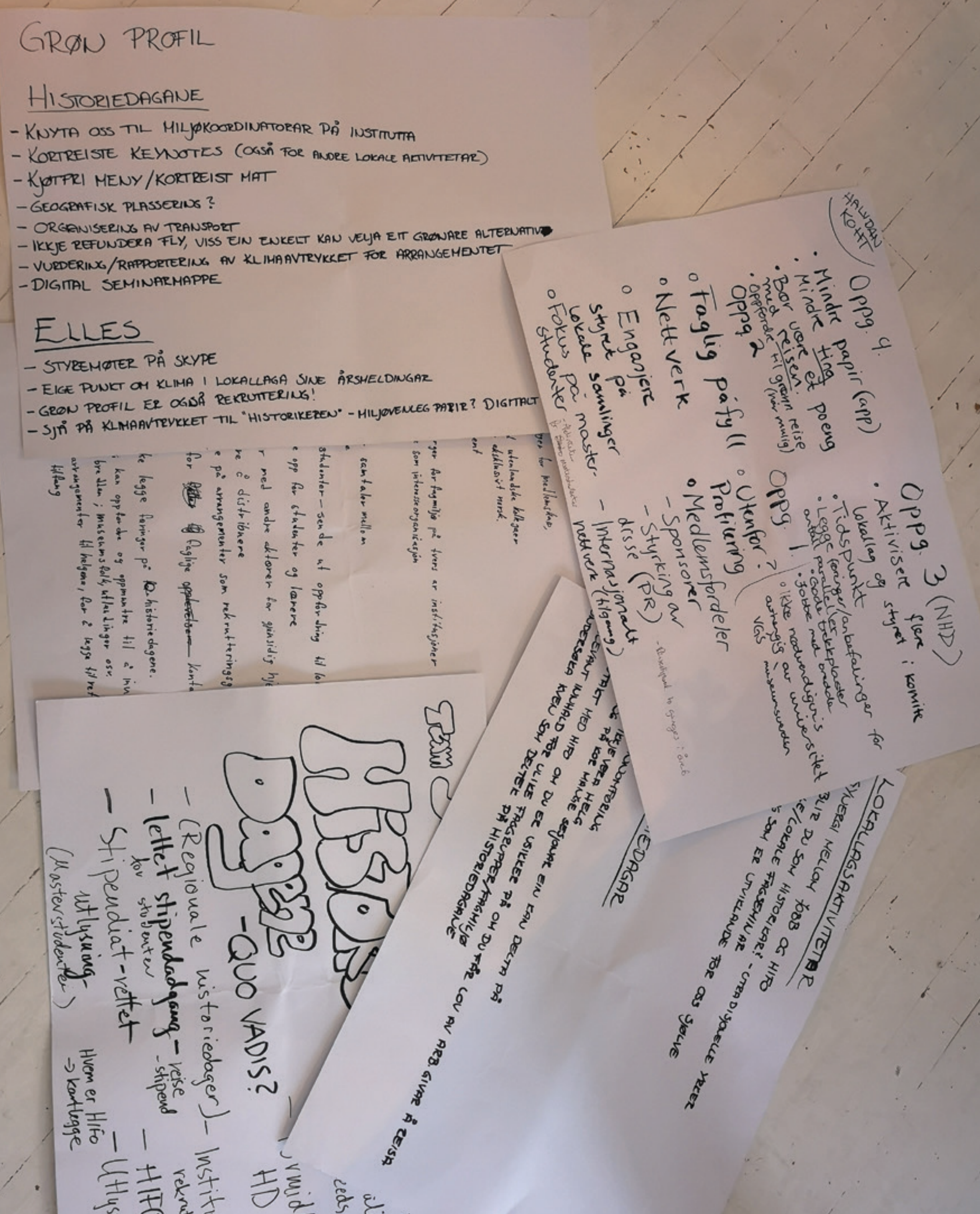

Historikeren | Medlemsblad for Den Norske Historiske Forening

4.2019

Lederen har ordet

Thomas V.H. Hagen (Foto:privat)

Thomas V.H. Hagen
Leder, HIFO

Kjære alle

I skrivende stund er det bare noen timer siden jeg kom hjem fra det årlige styre- og lokallagsseminaret, denne gang i Trondheim. Tusen takk til HIFO Trøndelag for inspirert vertskap! Hovedtema for seminaret var hvordan vi kan utvikle organisasjonen vår. Lokallagene har her en nøkkelrolle, ikke minst når det gjelder rekruttering av nye medlemmer.

Det er avgjørende for styret å samarbeide tett med lokallagene. Styre- og lokallagsseminaret er derfor en viktig møteplass. Jeg vil samtidig benytte anledningen til å oppfordre HIFOs medlemmer til å engasjere seg gjennom og støtte opp om lokallagene.

Lokallagene er HIFOs øyne og ører ute i feltet, hvor historikernes arbeidsvilkår, i likhet med resten av samfunnet, stadig er i endring. HIFOs rolle som profesjonsorganisasjon er også i stadig utvikling. De siste årene har foreningen prioritert å gå inn i og forsøke å påvirke de beslutningene som tas på vegne av faget og som påvirker oss som profesjonsutøvere.

Nye læreplaner i samfunnsfag/historie og ny arkivlov er to saker som styret har prioritert å arbeide med den siste tida. En stor takk til skoleseksjonen i HIFO som har fulgt fagfornyelsesprosessen tett hele veien. HIFO har konsekvent og i flere sammenhenger uttrykt bekymring for hvordan framtidas elever skal få kunnskap om og kompetanse i historie. I midten av juni leverte vi høringsuttalelser på læreplanene i samfunnsfag (GS) og historie (VGO). Førstnevnte var sterkt kritisk, sistnevnte i hovedsak støttende. Da Udir la fram sine forslag til læreplaner i slutten av september, kunne vi konstatere at våre konkrete endringsforslag ikke hadde fått gjennomslag. I et siste forsøk på å nå fram med våre hovedsynspunkter, skrev vi en kronikk 1. november, med tittelen «Styrk historie i skolen». (Kronikken er gjengitt i dette nummeret av *Historikeren*.) Tre uker senere ble de nye, endelige læreplanene offentliggjort. Uten endringer av betydning.

Nå går vi over i en ny fase. De nye læreplanene foreligger. Og vi skal ta dem i bruk! Jeg ønsker medlemmene våre som arbeider i skolen, driver med lærerutdanning, skoleforskning eller utvikling av læremidler, lykke til med spennende utfordringer.

Utviklingen i Arkivverket er aktualisert blant annet ved NOU-en om ny arkivlov som har vært ute på høring, med svarfrist 2. desember. HIFOs høringssvar er gjengitt i dette nummeret av medlemsbladet. Hovedsaken for oss er at den nye arkivloven legger til rette for at historikere kan få tilgang til opplysninger om levende og døde personer i «personopplysningsperioden». Det som er sikkert, er at det er usikkert hvordan praktiseringen av det som etter hvert blir en ny arkivlov, vil bli. Derfor er det viktig for HIFO å fortsette å jobbe aktivt opp mot Arkivverket gjennom direkte kommunikasjon, brukerråd og dialog med ansatte.

Innhold

Leder

Lederen har ordet *Thomas V.H. Hagen*

HIFO-Nytt

Rapport fra HIFOS lærerseminar – *Andreas Bagås Lien* 6
Rapport fra Lokallagsseminar i Trondheim – *Amund Pedersen* 10
HIFO Agder 12

Tema: Arkivverket

Statsarkivenes svanesang? – *Amund Pedersen* 14
Arkivverket bevarer politisk historie fra sosiale medier for ettertiden - *Espen Sjøvoll og Erik Aaberg* 18
Ny løsning for folketellingen fra 1801 – *Eli Fure* 23
Årets budsjettvinere – *Caroline Juterud* 26
HIFOs høringssvar til ny arkivlov – *Synne Corell, Thomas V. H. Hagen og Amund Pedersen* 28

Leserinnlegg

Hindrer bidrag til Historisk tidsskrift – *Trond Gabrielsen* 32
Styrk historie i skolen! – *Thomas V.H. Hagen, Karsten Korbøl, Lena Ingilæ Landsem* 33

Reiserapport

Reisebrev frå Kiruna – *Frode Sundnes* 35

Seniors perspektiv

Knut Sprauten, historiker – *Marthe Hommerstad* 38

Fotospalten

Gruppebilde fra lesesalen - *Arthur Tennøe* 46

Forsidebilde: Alle gode ideer fra Lokallagsseminaret samlet (Foto: Ragnhild Bie Nielsen)

Den norske historiske forening (HIFO)
Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo
Postboks 1008 Blindern, 0315 Oslo
Kontortelefon: 22 85 72 70

Historikeren kommer ut med fire nummer i året. Manusfrist for hefte 41 2020: 20. januar. Manuskripter sendes redaksjonen som vedlegg til e-post skrevet i Word, til historikeren@hifo.no. Annonsepriser (svart-hvitt/farge): 1500/2000 kr per helside, 750/1500 kr per halvside. 2500 kr per bakside (farger).

Grafisk produksjon: Kjersti Hjelmeland Brakstad. Trykk: Hurtig-trykk ISSN 1891-6600

Redaksjonen

Man kan si at i løpet av de siste årene har Arkivverket vært mer preget av *brudd* enn av *kontinuitet.* En storstilt omorganisering av hele organisasjonen, ny arkivlov på trappene, alle utfordringene knyttet til digitalisering og digitalt skapt materiale, hårdhendte kasseringer og sist nå lanseringen av en samfunnsøkonomisk analyse som ser på institusjonens geografiske oppgaveløsning. Uansett hva man måtte mene så påvirker dette historikere både som brukere av og ansatte i Arkivverket. Vi i *Historikeren* tar dette til etteretning. Dette nummeret har Arkivverket som tema.

Vi ser på den samfunnsøkonomiske analysen og trykker HIFOs høringssvar til den nye arkivloven i sin helhet. Eli Fure fra Arkivverket informerer om nye løsninger for 1801-folketellingen i Digitalarkivet, mens redaksjonens Caroline Juterud har sett på hvordan friske midler påvirker digitaliseringen av kildemateriale både i Nasjonalbiblioteket og Arkivverket. Ikke minst får vi et spennende innblikk i hvordan Arkivverket «høster» fra sosiale medier, som facebook og twitter. Mer og mer av den offentlige debatten foregår nettopp her og Espen Sjøvoll og Erik Aaberg i Arkivverket gir oss et innblikk i problemstillinger og utfordringer knyttet til dette arbeidet.

Vi bringer også et sett av de sedvanlige sakene. HIFOs 150-årsjubileum går mot slutten og HIFO Agder rapporterer om et vellykket lokalt arrangement. HIFOs lokallag har møttes i Trondheim til lokallagsseminar og vi kan blant annet kan se resultatet av seminaret på forsiden. Vi får også en rapport fra lærerseminar i Oslo. Fotospalten blir som vanlig røktet på klassisk maner av Nasjonalbibliotekets Arthur Tennøe. Denne gangen tar han oss med til *Læsesalen i Læseforening for Kvinder i Kristiania.*

Til sist har HIFOs tidligere styreleder Marthe Hommerstad tatt det ærefulle oppdraget å portrettere Knut Sprauten. Hun tar oss med på Knuts vei til å bli historiker, et yrkesvalg som brakte ham til 1700-tallets Trondheim, Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt og til slutt til direktørstolen på Norsk Lokalhistorisk institutt.

God jul og god lesing!

Om Historikeren
Redaksjonen har base i Oslo. Kontakt redaksjonen på epostadressen historikeren@hifo.no. Redaktør: Amund Pedersen. Redaksjonsmedlemmer: Vibeke Kieding Banik, Caroline Juterud, Nora Birkeland og Martin Auke.

Inspirerende lærerseminar i fagfornyelsens tegn

Fredag 26. og lørdag 27. oktober var ca. 55 historielærere fra ungdomsskole og videregående samla til HIFOs årlige lærerseminar i Fritt ords lokaler i Oslo. Et overordnet tema for det tradisjonsrike seminaret er alltid HIFOs egen konkurranse, «Min familie i historie», der alle elever i både ungdomsskole og vgs kan delta. Samtidig var det lagt opp til et variert program med mange ulike tema av både faglig og fagdidaktisk art.

Andreas Bagås Lien
Skole-HIFO

Å se sin egen familie i historisk lys

Seminaret åpnet med at skole-HIFOs Karsten Korbøl presenterte rammene for konkurransen og noen praktiske tilnærminger til den. Elevene skal i konkurransen gjennomføre en historisk undersøkelse av et eget familiemedlems historie, og sette denne historien inn i en større sammenheng.

Skole-HIFO ønsker seg så mange bidrag som mulig og oppfordrer alle historielærere som gjennomfører prosjektet i sin egen klasse til å sende inn alle klassens bidrag samlet. Mer informasjon om konkurransen finnes på nettsiden historiekonkurransen.no, samt på Facebook-siden «Min familie i historien».

Shazia Majid med framsiden av den aktuelle boka i bakgrunnen. (Foto: Andreas B. Lien.)

Gripende om innvandrerkvinnenes liv

Deltakerne fikk blant annet høre et gripende og interessant foredrag av VG-journalist og bokaktuelle Shazia Majid som snakket om de første arbeidsinnvandrerkvinnene til Norge på 1970-tallet.

Majid fokuserte på at disse kvinnene hadde noe makt fordi patriarkatet de var en del av, var avhengig av dem. Denne makten brukte de. Dermed videreførte disse kvinnene linjen fra den tidlige norske feministen Camilla Collett, en sammenligning Majid gjorde til et gjennomgående motiv i foredraget sitt.

Inspirerende didaktiske innslag

Flere poster på programmet ga tips til praktiske didaktiske tilnærminger lærerne kan ta med inn i sin egen historieundervisning. Historiker Ragnhild Hutchison fra Tidvis AS demonstrerte hvordan elevene med sin egen smarttelefon kan vandre rundt på Oslo havn slik den så ut i 1798 (mer info om prosjektet på siden Oslohavn1798.no). Observasjon av endring og kontinuitet i denne forbindelsen kan trene elevenes historiebevissthet.

Lektor Geir Ove Halvorsen (Valle Hovin vgs) demonstrerte flere ulike tilnærminger der fotball kan brukes i historieundervisning. Dette vil utvilsomt kunne vekke interesse hos en del elever som ellers kanskje ikke engasjerer seg så mye i historietimene.

Karsten Korbøl (ILS, UiO og skole-HIFO) demonstrerte helt til slutt et undervisningsopplegg om bærekraft. Undervisning om bærekraft i historiefaget vil kanskje være det mest nyskapende i de nye læreplanene, da dette ser ut til å komme tydeligere inn i både samfunnsfagslæreplanen for grunnskolen og historielærerplanen for vgs (læreplanene blir endelig fastsatt i november). Det blir spennende å se hvilke praktiske tilnærminger skole-Norges historielærere vil finne til dette.

Didaktiske tilnærminger til fotball i historien ved lektor Geir Ove Halvorsen. (Foto: Andreas B. Lien.)

Faglig påfyll fra sykdomshistorie til demokratiets fiender

Andre innslag i programmet ga påfyll

av mer faglig karakter. Professor Ole Georg Moseng (USN) foreleste om sykdomshistorie. Hvordan vi forstår sykdom i dag sammenlignet med fortidas forståelse, kan være et interessant tema også for elever. Arkivar Johanne Bergkvist (Oslo byarkiv) snakket om bestemmelsen i grunnloven som gjorde at fattige fikk stemmeretten suspendert som ble innført i 1898, og opphevet i 1919. Bergkvist presenterte aktuelt kildemateriale, som også kan brukes av lærere i egen undervisning.

Førstelektor Nik Brandal (Bjørknes høyskole) foreleste om demokratiets fiender og presenterte et interessant resonnement om hva som har gjort at det norske demokratiet etter 1814 og fram til i dag har vært såpass motstandsdyktig mot antidemokratiske strømninger som det har vært. Demokrati har vært og er et viktig tema for historiefaget, og det ser ikke ut til å bli mindre i de nye læreplanene.

Utflukt til Kartsenteret

Lørdag ble det også en spennende utflukt til Nasjonalbibliotekets kartsenter der lederen for senteret, professor Erling Sandmo (i permisjon fra UiO) ledet forsamlingen gjennom en spennende omvisning. Kartsenteret inneholder verdens mest omfattende samling av trykte kart over Norge, Norden og nordområdene. Det eldste er fra 1482 og de nyeste er fra 1800-tallet. Sandmo informerte også om at Kartsenteret tilbyr tilpassede omvisninger for skoleklasser, noe som virket som et forlokkende tilbud for flere av seminardeltakerne.

Nettverksbygging med drahjelp fra det franske kjøkken

Det faglig-sosiale er også en viktig del av HIFOs historielærerkurs, og lørdag kveld ble det tradisjon tro smakfull treretters middag på Brasserie Blanche for seminardeltakerne. Selv om det faglige innholdet ved kurset er viktig, vil skole-HIFO trekke fram at mange interessante faglige og fagdidaktiske diskusjoner og mye utveksling av gode ideer skjer gjennom de små samtalene. Vi er styrket i troen på at dette i neste omgang vil komme elevene til gode.

Den røde tråden

Alle temaene på programmet kan relateres til et av de tre tverrfaglige temaene som blir viktige i framtidas skole med fagfornyelsen som skal implementeres i skolene fra og med høsten 2020. I tillegg representerer alle foredragene store tema som alle kan knyttes til noens familiehistorie, og det er jo nettopp dette som er et hovedpoeng i konkurransen *Min familie i historien.*

Skole-HIFO håper på mange bidrag til årets konkurranse, og at årets seminardeltakere reiste hjem med inspirasjon og faglig påfyll nok til å begynne å skape enda bedre historieundervisning.

Professor Erling Sandmo forteller engasjert om kartene i Kartsenteret. (Foto: Andreas B. Lien.)

Rapport fra Lokallagsseminar i Trondheim 29. og 30. november 2019

Et snøkledt og vindfullt Trondheim ønsket HIFOs lokallagsrepresentanter fra hele landet velkommen til et innholdsrikt og effektivt lokallagsseminar i organisasjonsutviklingens tegn siste helga i november. Hvert lokallag kunne sende to representanter. Diskusjonen dreide rundt problemstillinger knyttet til utarbeidelse av en grønn profil for HIFO, Norske historiedager, lokallagsarbeid og medlemsutvikling.

Amund Pedersen
Redaktør, Historikeren

HIFO Trøndelag, som stod for arrangementet, hadde sørget for moderne og smakfulle konferanselokaler på Kunnskapssenteret ved byens sykehus, St. Olavs hospital. Det samme kan kanskje ikke sies om det lokale Thon-hotellet, men både losji, opphold og program var tilrettelagt med en imponerende smidighet.

Det faglige innslaget fredag kveld var også av høy klasse. Den pensjonerte trondheimsarkeologen og tidligere direktør ved Eidsvoll 1814 Erik Jondell fortalte om utgravingene og viste fram Klemenskirke-utstillingen, som ble åpnet i mai. Den gamle Klemenskirken befant seg under kulturlagene i Trondheim, og en velvillig utbygger har stilt prosjektmidler og kjelleretasjen til disposisjon for utstillingen av denne kirken. Det var i Klemenskirken Olav Haraldsson ble til Olav den hellige da skrinet hans ble plassert på kirkens høyalter i 1031. Helgen-tema ble det også da deltagerne inntok kveldens måltid på restauranten San Sebastian.

Deltagerne fulgte nøye med på filmen som ble vist under omvisningen på Klemenskirken (Foto: Amund Pedersen)

Hovedtemaet for samlingen var organisasjonsutvikling. Deltagerne ble delt i grupper for gruppearbeid og diskusjoner. I oppsummeringen i etterkant ble det blant annet ytret ønske om mer kommunikasjon ut til medlemmene fra HIFO-styret, størst

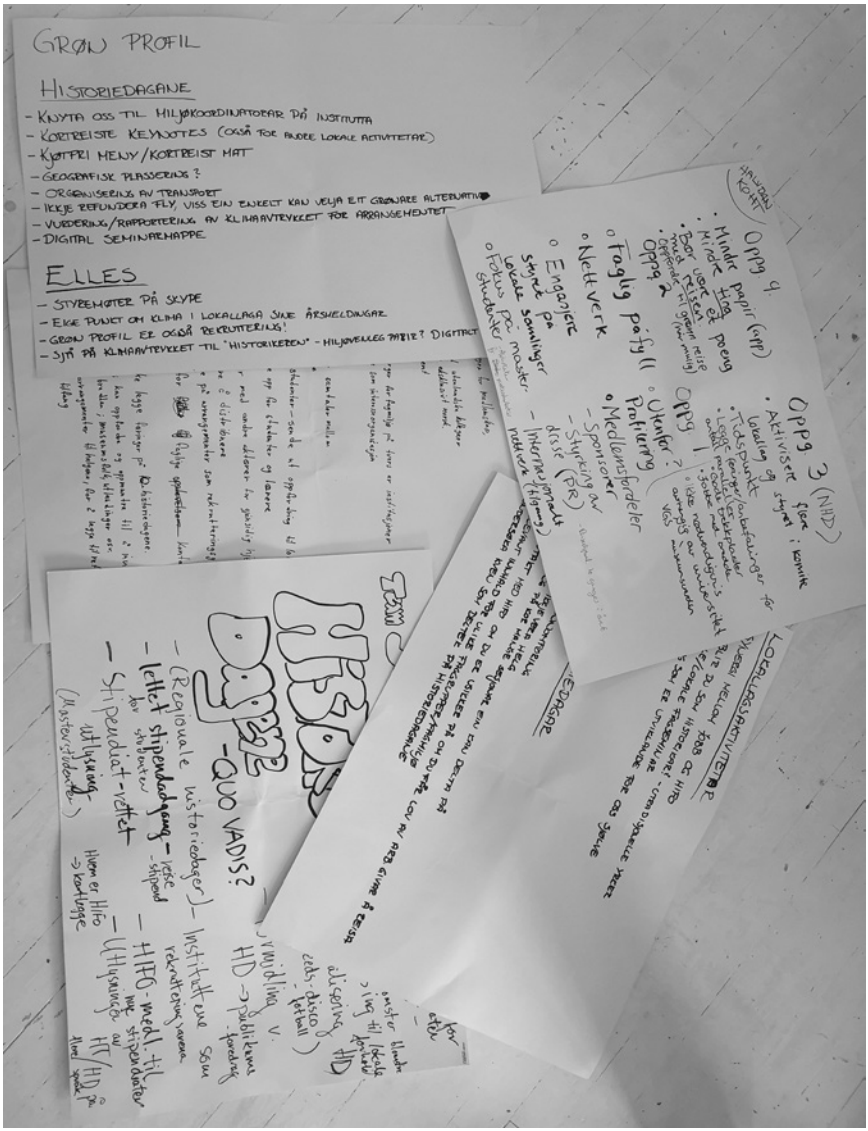

Hver gruppe skrev ned sine punkter på store plakater (Foto: Ragnhild Bie Nielsen)

mulig faglig bredde under Norske historiedager, tiltak for å sikre bredde i medlemsmassen, forslag om verve-kampanje og en rekke andre gode tiltak. Fullstendig liste kan ses i referatet på www.hifo.no

150 år av Agders historie på 150 minutter!

I anledning HIFO sitt 150-årsjubileum ønsket styret i HIFO Agder å lage et arrangement der historikere kunne ta publikum med på reise gjennom Agders historie de siste 150 årene på 150 minutter.

Roger Tronstad
HIFO Agder

En rekke historikere fra landsdelen ble spurt om å presentere ett tiår hver fra perioden 1869–2019. Tanken var å gi et glimt av stort og smått av lokale hendelser som til sammen ga et uhøytidelig bilde av hva som har skjedd på Agder i løpet av de 150 årene.

Det tok ikke lang tid før hele programmet var klart. Arrangementet ble annonsert på Facebook og i *Fædrelandsvennen*. Interessen på Facebook tydet på at det kunne bli svært mange frammøtte.

Arrangementet gikk av stabelen tirsdag 8. oktober i en møtesal på Håndverkeren Restaurant og Pub i Kristiansand. Straks salen ble åpnet kl. 18.30, strømmet historiehungrige inn og fylte lokalet til siste stol og vel så det. Salen har plass til 150 gjester! Hver presentatør hadde åtte minutter til rådighet på scenen. PowerPoint-fil var levert inn i forveien. Vår dyktige møteleder og lokallagsleder Gunhild Aaby brukte to minutter mellom hvert bidrag til å minne om tre hendelser

Det var godt oppmøte da HIFO Agder inviterte til jubileumsarrangement. (Foto: Gunhild Aaby)

fra verdens historie og tre fra Norges historie i tiåret. HIFO-leder Thomas Hagen hadde oppgaven med å styre tida og vise rødt kort når hvert innlegg måtte avrundes. Hver bidragsyter fikk et gavekort på 150 kr.

Både styret og bidragsyterne fikk mange gode tilbakemeldinger i etterkant, og det kom også ønske om å gjenta noe lignende.

Det kan også nevnes at bygningen som arrangementet fant sted i, ble brukt til møter, morskapsforestillinger og utskjenking for 150 år siden.

Dette var programmet:

• 1869-1879: Anne Mette Seines, UiA: «Mercuriale tilstander. Om Renlighedstilstandene i Lillesand og Norge på slutten av 1800-tallet.»

• 1879-1889: Gunnar Molden, Næs Jernverksmuseum: «Stiftelsen av Det norske Arbeiderparti – i Arendal.»

• 1889-1899: Håkon Haugland, forfatter av *Arendals historie* bd. 2: «En skipsbyggmesters svanesang.»

• 1899-1909: Samuel Høiland, Tingvatn fornminnepark, Vest-Agder-museet: «Republikanerne i Vest-Agder i 1905.»

• 1909-1919: Roger Tronstad, Arkivverket: «Da fattige mistet stemmeretten.»

• 1919-1929: Knut Straume, FN-sambandet: «Brochmann og Den åndsrevolusjonære bevegelsen.»

• 1929-1939: Jan Henrik Munksgaard, historiker og pensjonist, Vest-Agder-museet: «Da modernismen kom til Kristiansand.»

• 1939-1949: Thea Eriksen, D/S Hestmanden, Vest-Agder-museet: «Med D/S Sirehei gjennom andre verdenskrig.»

• 1949-1959: Jan Egil Hansen, Vest-Agder-museet: «Synke- og vedlikeholdsfri – plastbåtenes ankomst og Sørlandet.»

• 1959-1969: Trond Bjerkås, UiA: «Da bilen forandret Agder. Frislippet av privatbiler i 1960.»

• 1969-1979: Berit Eide Johnsen, UiA: «Xantippene – Lillesands-kvinner på barrikadene på 1970-tallet.»

• 1979-1989: Bjørg Seland, professor emeritus, UiA: «Nei til atomvåpen! Kald krig og varmt engasjement i Kristiansand.»

• 1989-1999: Gaute Molaug, Aust-Agder museum og arkiv: «Tidenes beste ski-NM.»

• 1999-2009 og 2009-2019: Måtte utgå på grunn av avbud.

Statsarkivenes svanesang?

I en samfunnsøkonomisk analyse utført for Arkivverket foreslås det storstilt nedleggelse av lesesaler, samt overføring av regionale arkiv- og depotoppgaver til fylkeskommunen. Tilbudet til brukerne forventes ivaretatt i stor grad gjennom digitalisering og ulike «on-demand»-løsninger. HIFO frykter at historikere skal få vesentlig dårligere arbeidsbetingelser i forbindelse med kildearbeid. Om de foreslåtte endringene går gjennom vil det også påvirke mange av de ansatte i Arkivverket.

Amund Pedersen
Redaktør, Historikeren

I slutten av oktober kom det en pressemelding om at det hadde vært gjennomført en samfunnsøkonomisk analyse av Arkivverket. Det som ikke var nevnt i pressemeldingen var at denne rapporten hadde et mer målrettet formål enn som så. «Arkivverkets geografiske oppgaveløsning og tilstederværelse [sic]» er rapportens fulle navn, og avslører intensjonen. Rapporten er utført av konsulentbyrået Menon Economics etter mandat fra Arkivverket. Problemstillingen er beskrevet som følger: «Mer effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser ved at Arkivverkets oppgaveløsning i større grad er tilpasset utviklingen og brukernes behov»

Konsulentrapporten ser på flere scenarioer og muligheter for hvordan Arkivverket på best mulig måte kan utføre sitt samfunnsoppdrag på billigst mulig måte. Det økonomiske aspektet er sterkt fokusert, og selv om det er uttrykt i problemstillingen ser det ikke ut til at brukerperspektivet er vektlagt i særlig stor grad. I hvert fall ikke perspektivet til brukeren som er avhengig av den kompetansen som tross alt fremdeles

finnes i og rundt lesesalene i Arkivverket. Digitaliseringen av deler av Arkivverkets bestand har vært en suksess, men virker her å overskygge den delen av samfunnsoppdraget som skal legge til rette for forskning og som skal sikre hele befolkningen nødvendig tilgang til dokumentasjon de måtte trenge. Dette er demokratiske rettigheter, hvis «virkning» det er vanskelig å «prissette», for å holde seg til analysens språk.

Dette er trist lesing! Ingen av ordningene som skisseres i utredningen ville gjort det mulig å tenke på eller få til prosjekter som Oslo havn 1798, Historiske toll- og skipsanløpslister, pris og lønnsdatabasene for 1700-tallet eller branntakstdatabasen for 1700-tallet, sier historiker Ragnhild Hutchison. Hun har i mange år arbeidet med å tilgjengeliggjøre arkivmateriale for offentligheten og forskning, ofte i tett samarbeid med Arkivverket

Prosjektene jeg nevner er eksempler på prosjekter som bare har vært mulig fordi vi har hatt direkte tilgang til arkivene. Vi har hentet opp hundrevis av hyllemeter på bomtur for å finne materialet. Slikt vil ikke lenger kunne gjøres i noen av disse forslagene.

Brukerorganisasjoner ikke involvert

Det er noe uklart i analysen hvem, og hvilke kompetanser de representerer, som har fungert som referansegruppe for konsulentselskapet. Historikeren undrer selv på hva Arkivverket har gjort for å sikre at brukerperspektivet er ivaretatt i analysen.

Det er gjort en bred jobb mot organisasjonen for å hente inn info (se vedlegg 4 i rapporten), både fra fagforeningene og fagmiljøene. Det er også tatt hensyn til brukerperspektivet i den samfunnsøkonomiske analysen. Et premiss for hele rapporten er at brukerperspektivet skal bli bedre, sier riksarkivar Inga Bolstad i en e-post til *Historikeren.*

Ingen eksterne grupper eller brukerorganisasjoner har allikevel vært konsultert i forbindelse med arbeidet.

I historiekretser reageres det på at flere av forslagene (bl.a. nedleggelse av lesesaler, scan-on-demand) begrenser den fysiske tilgangen til arkivmateriale.

Vårt mål er at alle i hele landet skal få den samme tilgangen til materialet vårt, og den samme muligheten til å jobbe med materialet, uansett hvor i landet de bor. Når tilgangen blir bedre vil også tjenestene og muligheten til forskerne bli bedre. Forskere er den høyest prioriterte brukergruppen vår, og det er utrolig viktig for oss at tilgangen til både denne brukergruppen og andre skal bli enda bedre enn det den er i dag. Den digitale tilgangen til arkivmaterialet skal forbedres kraftig, samtidig som den fysiske tilgangen til arkivmaterialet vårt selvfølgelig skal bestå. Den eneste endringen er at noen kanskje må påregne

litt lengre reisevei i fremtiden enn i dag, fastslår Bolstad videre.

Foreslåtte alternativer til lesesal er for eksempel en løsning hvor brukeren bestiller og får tilsendt kildene til nærmeste folkebibliotek og beser sitt materiale der (for øvrig helt uten veiledning eller tilstedeværelse av arkivkompetent personale), en scan on demand-løsning hvor arkivmaterialet skannes etter hvert som det etterspørres eller en videreføring av dagens lesesaler på færre lokasjoner. Det antas i rapporten at dette vil føre til en styrking av publikumstilbudet.

Overføring av oppgaver til fylkeskommunen

Det blir også foreslått å overføre de regionale arkiv- og depotoppgavene til fylkeskommunen, som også da kan ha lesesalfunksjoner lagt til seg. Det er en variant av den siste løsningen, det såkalte relokaliseringskonseptet, som kommer gunstigst ut i undersøkelsen. Her forventes det at det kan spares 285 kroner pr. lesesalsbesøk.

Jeg kan ikke få understreket sterkt nok at konklusjonene i denne rapporten kun gir kunnskap om hvordan forskjellige grep kan påvirke Arkivverket. Eventuelle endringer av organisering og geografiske tilstedeværelse må baseres på mange flere kilder enn denne. Altså: At et av forslagene i rapporten er å overføre de regionale arkiv- og depotoppgavene til fylkeskommunen, betyr ikke *at jeg og Arkivverkets ledelse mener det samme,* avslutter Bolstad

For en historiker virker det uansett ganske svimlende at brukerperspektivet er såpass tilsidesatt når et slikt arbeid skal gjennomføres. Vurdering av kompetansebehov knyttet til framfinning og tilgjengeliggjøring av arkivmateriale virker fraværende i rapporten. Det er vanskelig å se for seg at rapporten kan benyttes til annet enn en belysning av enkelte deler av organisasjoner. De reelle behovene til brukerne er til det altfor svakt utredet.

Dette er rett og slett en neglisjering av Arkivverkets samfunnsoppgave og en lukking av nasjonens skattkammer. Det er en stor sorg å se at det i fremtiden vil bli svært vanskelig å ha tilgang til materialet man trenger for forskning og formidling av fortiden, avslutter Ragnhild Hutchison.

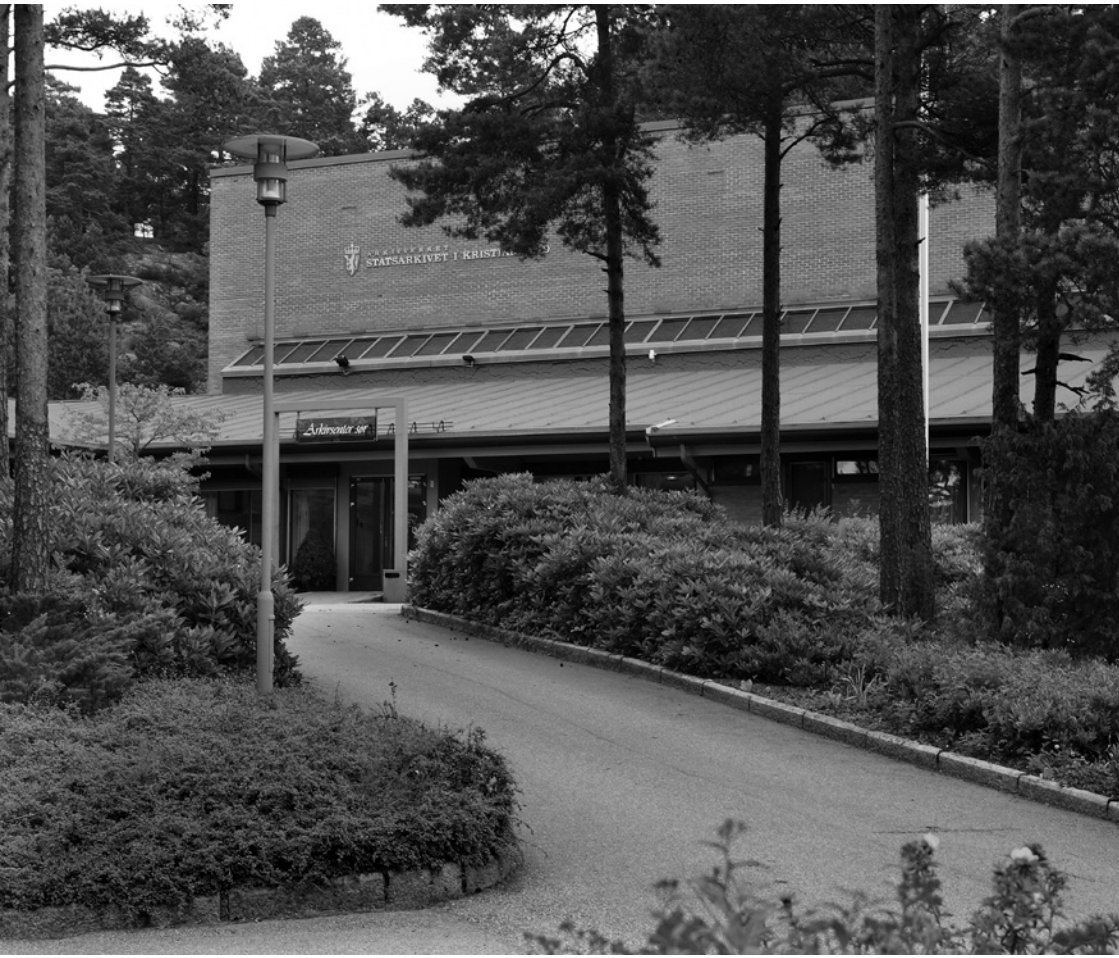

Pilot Agder ved Arkivsenter sør blir trukket fram i rapporten som et vellykket samarbeid mellom lokale og regionale arkivaktører (Foto: Gabriel R. Castro/Wikimedia commons)

Arkivverket bevarer politisk historie fra sosiale medier for ettertiden.

I vår tid finnes det en rekke utryddingstruede digitale arter. De første norske nettaviser finnes det ikke kopier av, og det første store norske nettforum, VGs «Nettby» med 800 000 brukere, er borte for alltid. Telenor slettet hjemmesidene til alle sine brukere. Internasjonalt var Microsoft Messenger og Myspace ledende, men de er nå døde og begravet. Så påstanden om at «informasjon på nettet lever for alltid» er en sannhet med modifikasjoner.

Dette var noe av bakgrunnen for at Arkivverket for et par år siden begynte å analysere betydningen av den raskest voksende arena for politiske diskusjoner – sosiale media.

Espen Sjøvoll og Erik Aaberg
Arkivverket

Vårt samfunnsoppdrag er å sikre at nasjonens arkiver representerer en helhetlig dokumentasjon av samfunn og kultur. I en vurdering av hvilke arkiv vi skal ta vare på for ettertiden er et viktig kriterium at arkivet dokumenterer hva myndighetene har gjort, hvorfor og hvordan er beslutninger tatt og verdien det vil ha for ettertiden.

I Norge har ingen tidligere gjort en systematisk bevaring av politisk aktivitet på sosiale medier. Vi var derfor av den oppfatning at dette var i ferd med å bli et stort hull i vår samfunnsdokumentasjon. Ytringer på sosiale medier har tross alt ført til at statsråder må gå – og noen har nesten medført regjeringskrise. Sett i et langtidsperspektiv anser vi derfor sosiale medier å være bevaringsverdig dokumentasjon, som et speilbilde av dagens samfunn.

Hvem, hva og hvilke kilder

I Arkivverket startet vi på alvor å se på dette under en diskusjon i media våren 2017 om statsminister Erna Solbergs tweets - som ingen bevarte. Vi etablerte derfor et pilotprosjekt sammen med Statsministerens kontor for å hente ned og lagre poster fra Ernas Twitter-konto. Piloten var vellykket, så vi utvidet til samtlige partier, partiledere – og stortingsrepresentanter.

Mange politikere har både private og offentlige sider. Et viktig poeng er at vi kun bevarer poster fra offentlige fora, og dermed ikke politikernes private sider. Dette både av tekniske og juridiske grunner. Det vi

dokumenterer for ettertiden er dermed bare den offentlige politiske diskusjon.

Det var også en diskusjon om hvilke medier man burde ta tak i. Det viste seg at 99 prosent av politisk aktivitet foregikk på Facebook, Twitter eller Instagram, så vi valgte å ta vare på innlegg i disse. Senere kan det være aktuelt å utvide med Tumblr, Flickr eller Youtube. Mens andre viktige plattformer – spesielt for yngre brukere (Snapchat, TikTok) – faller utenfor – også av tekniske grunner.

For øvrig har Direktoratet for forvaltning og IKT innført nye retningslinjer for dokumentasjon av virksomhetenes aktivitet på sosiale medier. Noen politiske ytringer på Twitter kan også tilsvare politiske løfter. Dermed er det formelt sett saksbehandling, og som sådan arkivpliktig i henhold til Arkivloven.

Hvordan tar vi vare på det?

Sett i historisk perspektiv er det neppe relevant hvordan vi «høster» informasjonen. Men begrensninger i tekniske muligheter har likevel betydning for kompletthet av historikk. Det er to store utfordringer: volum og flyktighet. Det postes ca. en halv milliard tweets hver dag. Library of Congress i USA er en av virksomhetene som har brukket ryggen i sitt forsøk på å bevare «alt». Vi må derfor gjøre en begrensing i antall «profiler» vi henter.

Med stort volum forsvinner en del poster fort ut av fokus – og endel slettes aktivt av brukeren før noen tar vare på det. Vi har flere eksempler på det siste i Norge. Mest kjent er Sylvi Listhaugs post: «AP mener terroristenes rettigheter er viktigere enn nasjonens sikkerhet». Et annet eksempel er Ernas kondolanser i forbindelse med terroren på New Zealand – som hun måtte slette på grunn av et påfølgende ras av rasistiske kommentarer. Begge disse er likevel bevart hos Arkivverket. For å sikre oss mot informasjonstap henter vi derfor poster fra nettet mange ganger daglig.

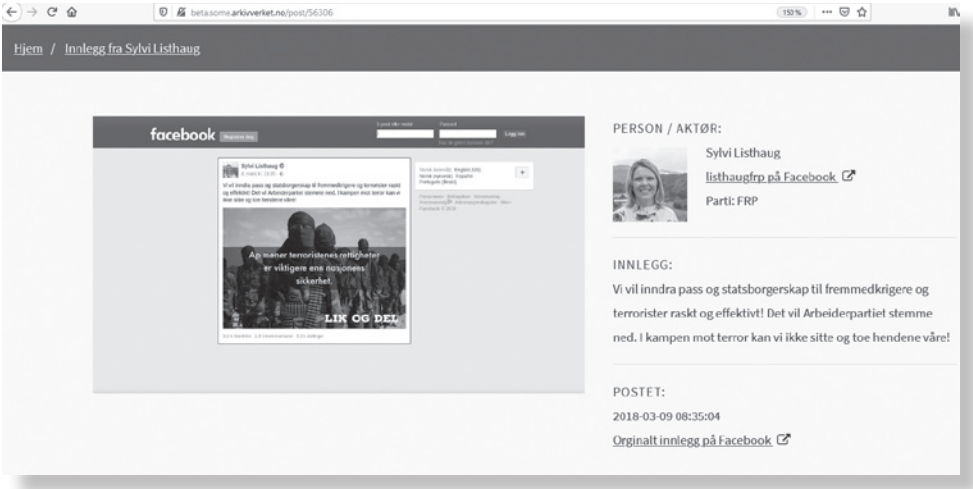

Fra Arkivverkets nettløsning for søk i sosiale medier: Sylvi Listhaugs post fra mars 208 utløste nesten en regjeringskrise.

Vi bør også nevne at nettgigantene setter tekniske begrensninger for hvilket innhold som kan hentes. Det gjør at en del tradisjonelle metoder for nettbevaring ikke virker, og man er prisgitt det som leveres ut via programgrensesnitt definert av aktørene. Årsaken er helt klart at «de store» vil passe på forretningsmodellene sine – eller sin tilnærmede monopolsituasjon.

Våre løsninger er derfor relativt komplette når det gjelder antall poster, men ikke nødvendigvis komplette når det gjelder innhold av postene.

Rent praktisk foregår innhenting uberørt av menneskehånd, og det hentes inn nye poster 5-6 ganger per dag. For øyeblikket er det mer enn 100 000 poster i vår database, som til enhver tid er oppdatert. Innholdet er også umiddelbart søkbart på web for alle – http://beta.some.arkivverket.no.

Historisk verdi

Foruten sanntidsdokumentasjon av politisk debatt vil man over tid kunne hente ut statistikk over politiske trender. Et lite eksempel er søk på hashtag #klima. De ti første månedene i 2019 var det 92 treff i vår samling, mens tilsvarende periode i 2018 ga 29 treff.

Samtidig kan man her også lese ut fordelingen mellom medier og partier/personer. Man kan til og med se at preferansene for «kanal» varierer mellom personer – som igjen kan speile variasjoner hos partiers velgergrupper.

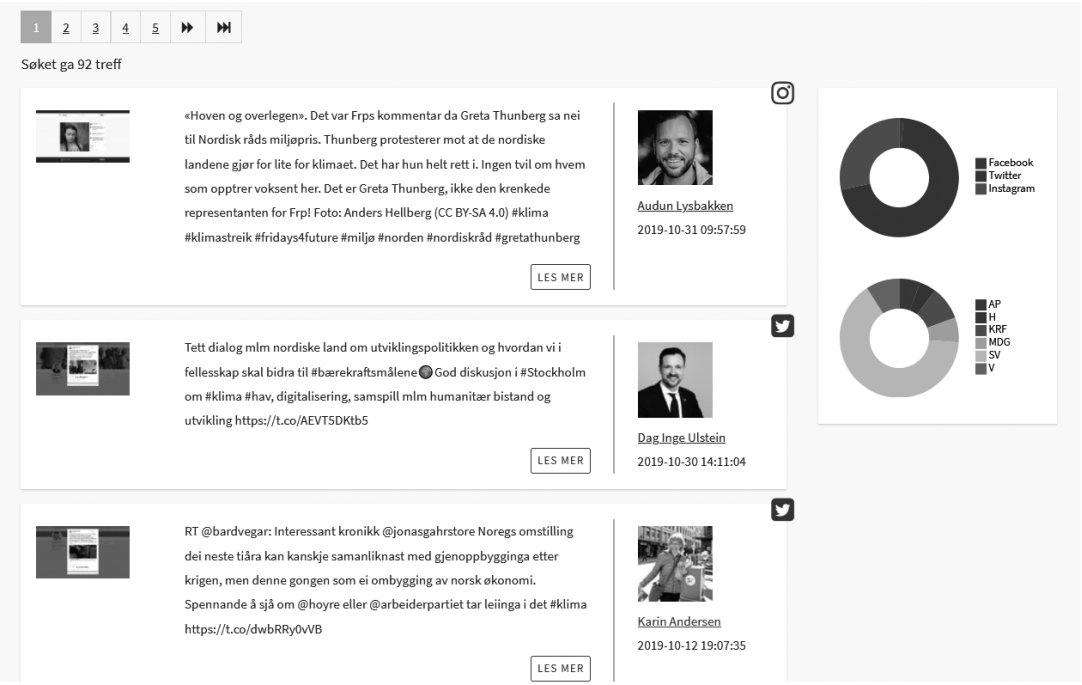

Antall poster merket #klima er tredoblet på et år.

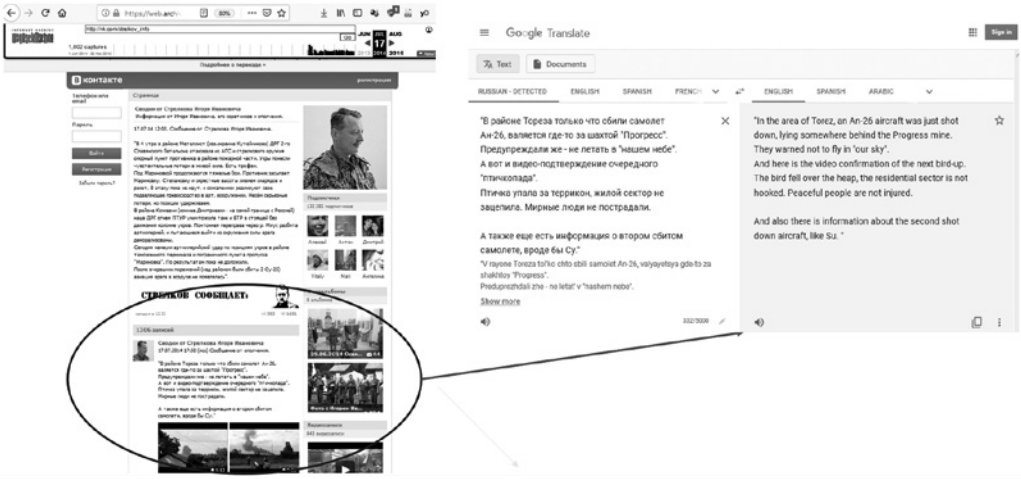

Den ukrainsk separatistleder Strelkov poster på VKontakte.

Vi tror også at ytringer som aktivt slettes er bevaringsverdige – kanskje i enda større grad enn de som blir liggende. Et kjent internasjonalt eksempel på dette er dokumentasjon fra «VKontakte» (den russiske Facebook) – der en offiser stolt skriver om av nedskyting av et ukrainsk militærfly.

Posten ble umiddelbart slettet da han oppdaget at flyet var det sivile Malyasia Airlines MH17. I mellomtiden var posten bevart av The Internet Archive – som kanskje er størst og best på internasjonal bevaring av sosiale medier.

Det kan også nevnes at det kan finnes skjult informasjon i det som postes på nettsider, spesielt tilknyttet bilder. Et eksempel på dette er når *Aftenposten* basert på Instagraminnlegg kan dokumentere at russiske soldater brukte Svalbard som mellomstasjon på sin ekspedisjon til Nordpolen.

Skjult informasjon i Instagrambilder avslører tid og sted.

I et enda større perspektiv

Arkivverkets innsats er foreløpig for begrenset til å analysere de helt store «megatrender». Metoder for politisk påvirkning kan være både mer omfattende og skjulte enn det vi kan se ut fra vårt datamateriale. Vi har for eksempel Cambridge Analytica som misbrukte Facebook data til politisk markedsføring i 2018. I mindre skala hadde Høyre en tilsvarende kampanje ved hjelp av Facebook før valget i 2013, noe de nå har bedt om unnskyldning for.

I virkelig stor skala har man for eksempel det russiske «Internet Research Agency» - med mer enn 1000 ansatte – som spesialiserer seg på falske konti og fiktivt innhold for å påvirke politiske prosesser.

Men nettet har også mange andre kommunikasjonskanaler utover de tradisjonelle sosiale medier. Et mer spesielt eksempel er treningsappen Strava, der soldater i Afghanistan la ut sine data – som igjen avslørte beliggenhet av militærbaser.

Arkivverkets innsats for bevaring av sosiale medier er derfor foreløpig bare et lite bidrag til å bevare informasjon om prosesser i vår digitale verden.

Arkiverte sosiale medier – i tråd med regelverk om personopplysninger?

Profilene vil som regel inneholde personopplysninger og ofte særskilte kategorier av personopplysninger. Det reiser viktige spørsmål knyttet til personvern.

Arkivverket har gjort vurderingen at innleggene fra de offentlige SoMe-profilene til norske stortingspolitikere er å regne som bevaringsverdige privatarkiv.

Skal Arkivverket utvide behandlingen til å gjelde flere aktører enn dagens frivillige politikere, vil man muligens måtte se på nye vurderinger i forhold til behandlingsgrunnlag, lovverk, tilgjengeliggjøring og tekniske løsninger.

Innhøsting og formidling for fremtiden

Arkivverkets dokumentasjon av aktivitet på sosiale medier er fortsatt formelt i pilotfasen. Vi ønsker å utvide innhøstingen til også å omfatte andre samfunnsaktører enn bare politikere, som f.eks. sentrale offentlige personer, organisasjoner, firmaer og andre samfunnsdebattanter. I tillegg må vi følge med på nye plattformer som får en betydelig rolle i samtiden. Før vi utvider omfanget må vi gjøre en juridisk avklaring på personvern.

Vi har foreløpig ikke bestemt hvordan materialet skal lagres og formidles i langtidsperspektiv.

Det vi imidlertid er sikre på er at vi med arkivering av sosiale medier medvirker til at ettertiden får mer innsikt i hvordan mediavirkeligheten så ut de første 25 år i det det 21. århundre.

Vi vil legge ut informasjon på web om utvidelser og nye muligheter for gjenfinning.

Ny løsning for folketellingen fra 1801

Arkivverket legger nå ut i Digitalarkivet nedlastbare filer fra folketellingen i 1801, som gir gode muligheter for en ny giv i bruken av tellingen.

Eli Fure
Seniorrådgiver, Arkivverket

Folketellingen fra 1801 står i en særstilling. Det er den første tellingen hvor alle innbyggere i Norge ble telt og navngitt, og den første som ble bearbeidet digitalt. Et samarbeid mellom historikere og Statistisk sentralbyrå førte til publikasjonen *NOS B134* fra 1980. Den har 14 tabeller over befolkningen gruppert etter kjønn, alder, ekteskapelig stilling, levevei og ulike geografiske avgrensninger. Et omfattende pionerarbeid sørget for transkribering og koding.

Folketellingen ble i første omgang lagt ut digitalt av Universitetet i Bergen i 1995 til stor glede for både forskere og andre brukere av materialet. Jan Oldervoll var en ildsjel i arbeidet. Senere ble tellingen overtatt av Arkivverket og ble en del av Digitalarkivet fra 1998. Etter hvert krevde utviklingen nyere løsninger, og det Digitalarkivet vi kjenner i dag, er blitt til gjennom vesentlige endringer i 2010 og 2017.

Løsningene i dagens Digitalarkiv er mer moderne og godt tilpasset slektsforskere som primært ønsker å søke på navn eller bosteder, men den kodete versjonen som lå til grunn for den statistiske publikasjonen kom ikke med. Mulighetene til å bruke de kodede dataene, til å lage frekvenslister og krysstabeller, til å snevre inn et utvalg av befolkningen for en nærmere analyse, var dermed borte. For ikke å stenge for disse mulighetene lot Arkivverket de gamle løsningene leve videre i en skyggetilværelse under kallenavnet det gamle Digitalarkivet helt til juni 2019. Da ble det oppdaget et sikkerhetshull som gjorde at det hele brått måtte stenges ned.

Ny løsning – nye muligheter

Arkivverket er nå glad for å kunne presentere en ny løsning for 1801-tellingen. Et API ville antakelig vært en mer tidsmessig løsning, men tar tid å utvikle. Vi har derfor valgt å legge ut såkalte

kommaseparerte, flate csv-filer for hele 1801-tellingen og for hvert amt (fylke). Det er mulig å laste inn disse filene for nærmere analyse i regneark eller databaseverktøy. Vi har laget veiledning til hvordan man laster inn i Excel, og hvordan man kan bruke verktøyet til å analysere og forske på tellingene. Hensikten er å gjøre terskelen for bruk lavest mulig. For mer komplett veiledning i de mange funksjonene og mulighetene i Excel, må man gå til Excels hjelpesider og spesiallitteratur. Veiledningen på Digitalarkivet er ment å være et første skritt inn til de mange mulighetene som nå åpner seg.

Csv-filene inneholder alt som i sin tid ble transkribert fra originalmaterialet, alle gamle koder og noen nye koder, tilveiebrakt ved et samarbeid med RHD ved Universitetet i Tromsø. De handler om relasjoner mellom medlemmer i en husstand. Materialet har gjennomgått en viss kvalitetssikring siden 1980, slik at det er litt bedre enn det som lå i det gamle Digitalarkivet. Likevel viser denne nye bearbeidingen og søkemulighetene at det fortsatt er en god del feil i tellingen. Vi har gitt filene versjonsnummer, slik at vi kan legge ut nye og forbedrede filer når vi har grunnlag for det.

Det er prinsipielt mulig å få til alle tabeller, alle utregninger og alle utvalg som i det gamle Digitalarkivet, men det kreves en liten innsats for å sette seg inn i programvare. Man er ikke bundet til predefinerte søkemuligheter, forsknings- og formidlingsmulighetene er blitt mye bedre. Jo bedre man mestrer analyseverktøyet, jo mer får man ut av dataene. For enkle oppslag og søk kreves bare en liten innsats.

Eksempel på bruk

Da myndighetene bestemte seg for å telle befolkningen i 1801, var de opptatt av en ting som ikke ble gjentatt i senere tellinger. Ikke bare ville de ha antall ugifte, gifte og enkefolk, de ville også vite for hvilken gang folk var i ekte- eller enkestand. NOUen har tabell for hele landet, men går bare opp til tredje gangs giftermål. Ved nærmere analyse av tellingen nå, kommer det frem eksempler på at folk har vært gift og kommet i enkestand opp til 5 ganger.

Antall	Kjønn		
Ekteskapelig stil.	kvinner	menn	Totalsum
Gift 3.gang	1111	2094	3205
Gift 4.gang	71	217	288
Gift 5.gang	3	17	20
I enkjestand 4.gang	9	26	35
I enkjestand 5.gang	1	1	2
Totalsum	1195	2355	3550

Det snedige her er at hvis man klikker på et tall i tabellen over, åpner det seg et nytt regneark, hvor de personene som bidrar til tallene i tabellen vises med all informasjon som gjelder dem i tellingen. Eventuelle feil i grunnlagsmaterialet i 1801-tellingen, enten i originalen eller i transkripsjonen, kan da avsløres. Det er også mulig å fremstille tallene grafisk.

Foreløpig ligger disse filene nokså dypt nede i strukturen på Digitalarkivets nettsider.

Arkivverket har planer om å legge ut 1865-tellingen og 1910-tellingen på samme måte. Når det er gjort, vil de tre tellingene og veiledningsfilene få en mer synlig plass på Digitalarkivets nettsider. Det vil gi store muligheter for analyse over tid.

Arbeidet med å utforme veiledningstekst til 1801-tellingen er gjort i nært samarbeid med professor Hilde Sandvik ved Universitetet i Oslo, og studenter er allerede i gang med å prøve ut løsningen.

Du finner de nedlastbare filene og veiledningsfilene her: https://www.digitalarkivet.no/content/543/forskningsdata-fra-folketellingen-1801

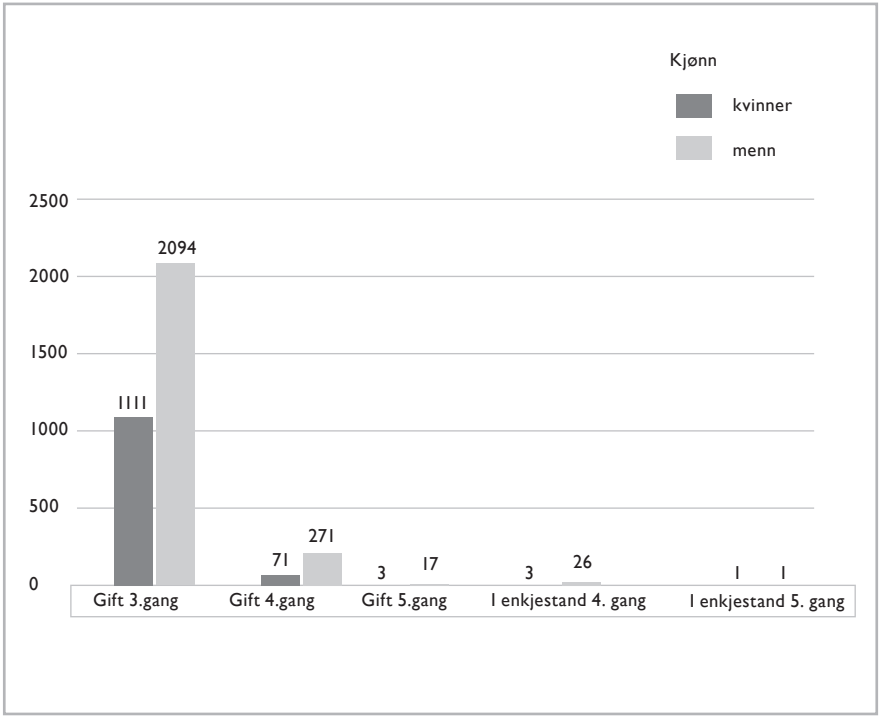

Årets budsjettvinnere

I årets statsbudsjett får Arkivverket 140 millioner kroner til utvikling av nye løsninger for lagring og publisering av historiske data. Samtidig får Nasjonalbiblioteket 87 millioner mer årlig for å digitalisere kulturarv. Aldri før har en satset så stort på digitalisering.

Caroline Juterud
Redaksjonsmedlem, Historikeren

Arkivverket

Arkivverkets tilsyn og undersøkelser de siste årene har avdekket at det er svært mye dokumentasjon i offentlig sektor som ikke er godt nok sikret for ettertiden. For å ivareta utøvelsen av demokratiske prosesser, opprettholde innbyggernes tillit og ivareta den enkeltes rettssikkerhet er det helt avgjørende å sørge for bevaringen av offentlige arkiver og gjøre de tilgjengelige for bruk. For å kunne oppfylle dette samfunnsoppdraget er det nødvendig med bedre løsninger for både lagring og publisering av historiske data, det er dette Arkivverket nå har fått 140 millioner for å gjøre.

Pengene skal brukes til å styrke Arkivverkets egen infrastruktur for håndtering og lagring av historiske data. Løsningen skal kunne oppskaleres og tilbys til hele arkivsektoren. Med de nye midlene over statsbudsjettet vil Arkivverket endelig være i stand til å oppfylle rollen sin som Norges største dataforvalter sier Riksarkivar Inga Bolstad i en pressemelding fra Arkivverket.

Over halvparten av pengene skal gå til videreutvikling av Digitalarkivet som fellesløsning for publisering av historiske data. Det at det i dag ikke finnes tilfredstillende løsninger som gir innbyggerne tilgang til offentlige arkiver betyr at mange arkiver i praksis er utilgjengelige. Digitalarkivet som fellesløsning for publisering vil gi publikum en inngang til samfunnets arkiver. I tillegg til de 140 millionene fordelt over fire år, får Arkivverket også 5 millioner kroner årlig økning til IT-infrastruktur fra 2020.

Nasjonalbiblioteket

Fra januar 2020 skal 70 nye medarbeidere starte i ny jobb på Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana. Dette er resultatet av at regjeringen har vedtatt 87 millioner kroner årlig for å øke satsningen på digitalisering av kulturarv. Den største nasjonale satsningen på digitalisering i kulturarv som er kjent i verden i følge Nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre.

- Med 87 millioner kroner mer til digitalisering hvert år kan Nasjonalbiblioteket ta sikte på å gjøre hele den norske kulturarven digitalt tilgjengelig.

Tilgang til kulturarven er en demokratisk rett og alle skal ha enkel tilgang til den felles kulturarven, samtidig som mest mulig kulturarv-materiale må bevares og gjøres tilgjengelig for fremtiden. Regjeringen sin omfattende satsing på digitalisering er et bidrag til dette, sier kultur og likestillingsminister Trine Skei Grande i Kulturdepartementets pressemelding om statsbudsjettet.

Historikeren søker gode tekster!

Historikeren er drevet på dugnad og lever av gode tekster fra velvillige medlemmer og andre bidragsytere. Ved å skrive i *Historikeren* bidrar man ikke bare til det kollegiale felleskapet, men man har også muligheten til å kommunisere direkte til profesjonshistorikerne i Norge.

Vi er spesielt interessert i bokomtaler og anmeldelser, tekster om hva som skjer i lokallagene og seniors portrett. «Seniors portrett» har vært en gjenganger i mange år i *Historikeren*. Det er en ypperlig anledning til å hedre en god kollega, en skattet veileder eller en framifrå historiker på annen måte.

Er du usikker på om din tekst kan publiseres i *Historikeren*? Ta kontakt på historikeren@hifo.no. Vi tar også i mot ferdige tekster til samme adresse.

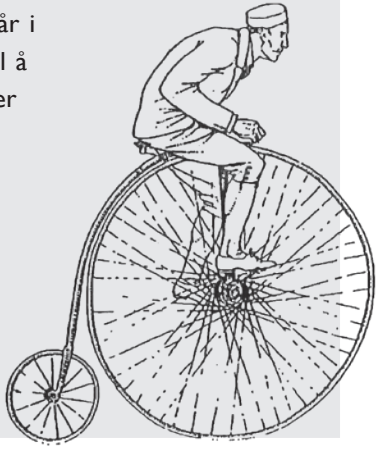

HIFOs høringssvar til forslag til ny arkivlov

2. desember leverte HIFO høringssvar til ny arkivlov som formulert i NOU 2019:9 Fra kalveskinn til datasjø – Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver *som er sendt på høring. Vi trykker høringssvaret i sin helhet.*

Styret i Den norske historiske forening (HIFO)
v/ Thomas V.H. Hagen, leder

Innledning

HIFO støtter lovens overordnede begrunnelse og målsetning, og ser behovet for at loven dekker nye områder.

Våre medlemmer er både ansatt i arkiv og brukere av arkivene. Vårt høringssvar vil ikke diskutere lovteksten i detalj, men vil særlig konsentrere seg om de aspektene ved lovutkastet som vi mener påvirker historikernes muligheter til å kunne utøve faget sitt, til samfunnets beste.

Selve høringssvaret er bygd opp med seks hovedpunkter, som presenteres i den rekkefølgen disse temaene dukker opp i lovutkastet. Det sjette punktet behandler et spørsmål som ikke er berørt i selve lovteksten, men som diskuteres i sammendraget (Del I, kap. 2, 6.6.7). Til hvert hovedpunkt hører en kortfattet anbefaling.

Alle sidetall (i parentes) viser til NOU-en.

Om personopplysninger (§§ 22–25)

Det er uklart for oss både hva personvernforordningen og den nye arkivloven innebærer for historikere i Norge. Videre merker vi oss at forslaget til ny arkivlov ikke avklarer dette.

På flere punkter synes lovforslaget å være en slags helgardering. NOU-en kan leses som en understrekning av at Arkivverket må styrkes for å møte utfordringene som kommer med personvernforordningen, uten å ta hensyn til brukerne.

Utvalget peker selv på at det vil kreve ny juridisk ekspertise og store ressurser å følge opp personvernforordningen, og videre at det er «gode rettspedagogiske grunner til å regulere praktisk viktige spørsmål i loven her […]» (s. 82). HIFO er enig i dette, men savner slike praktiske avklaringer i NOU-en.

Spørsmålet er: Hva betyr de nye bestemmelsene med hensyn til behandling av personopplysninger for historikere som arbeider med arkiver som er yngre enn 120 år?

Det som først og fremst krever en nærmere praktisk avklaring, er knyttet til hhv. personopplysningsperiodens relative avgrensning og rekkevidden av taushetsplikt og innsynsrett.

«Opplysning om en avdød person anses som en personopplysning etter denne loven til det er gått 20 [10] år fra dødsfallet. Er tidspunktet for dødsfallet ikke kjent, skal opplysningen [vår uth.] håndteres som en personopplysning inntil den er 110 år gammel.» Slik lyder § 23 første og annet punktum. Dette er vanskelige kriterier å bruke og navigere etter. Når blir en opplysning om en slik person 110 år gammel? 110 år etter personens fødsel, 110 år etter personens død, eller 110 år etter at den spesifikke hendelsen fant sted?

Mange historikere, trolig de fleste, arbeider med kildemateriale som er yngre enn 120 år gammelt. HIFO forutsetter at den nye arkivloven vil legge til rette for at historisk forskning vil kunne planlegges og gjennomføres som før, dvs. gjennom innsynssøknad og taushetserklæring knyttet til arkivmateriale i løpet av «personopplysningsperioden».

HIFO anbefaler at det arbeides mer med å tydeliggjøre lovens virkeområde og samspill med andre personvernbestemmelser, slik at loven også kommuniserer tydelig med brukerne av arkiv.

Om langtidsbevaring (§§ 26–33; jf. § 13)

Historiefaglig kompetanse i arkivsektoren er nødvendig for å kunne vurdere ettertidas interesser og behov for samfunnsdokumentasjon. Tradisjonelt har langtidsbevaring blitt vurdert i etterkant av saksbehandlingen, mens den nye arkivloven sterkere vektlegger at vurderingen bør skje proaktivt, «før saksbehandlingen starter» (Del III, kap. 14.4.1, s. 160). Dette er ett område hvor historiefaglig kompetanse bør utnyttes.

Arkivverkets behov for å forankre bevaringspraksisen i allmenhetens interesse, forutsetter på samme måte historiefaglig kompetanse. Ett eksempel gjelder plikten til å dokumentere ut fra konkret vurdering (§ 13). Etter lovteksten bør arkiver etter offentlige utvalg dokumenteres «dersom det åpenbart vil ha interesse for ettertiden» (§ 13 første ledd). Men «åpenbart» er et vanskelig kriterium.

Retten til å kjenne sin egen historie og retten til å bli glemt er et område som i særlig grad handler om og påvirker historikernes utøvelse av sitt fag. Utvalget peker på at det er vanskelig å veie mellom bevaringshensyn og slettehensyn, og at ulike parter kan ha ulike interesser som også kan variere over tid (Del II, kap. 6.4, s. 74).

Samtidig er det viktig å understreke at forhold utenfor arkivsektoren – diskrimineringsprosesser, stigmatisering, sosial utstøting osv. – trolig vil påvirke folks ønske om å glemme og å bli glemt.

Utvalget peker på personvern-forordningens fortale punkt 158, der det anbefales at personopplysninger bør kunne «viderebehandles for arkivformål» med tanke på å dokumentere forbrytelser mot menneskeheten, folkemord og krigsforbrytelser (Del II, kap. 10.3.3, s. 113). Senere henviser utvalget til personopplysningsloven av 2000 og forbudet mot å behandle visse typer «sensitive» personopplysninger, slik som rase/etnisitet, politikk, religion, overbevisning, fagforeningsmedlemskap, seksuelle forhold og seksuell legning (s. 116). Og igjen – i «allmennhetens interesse» vil det likevel være behov for unntaksregler som tillater, og kanskje til og med stimulerer til, viderebehandling.

HIFO ser fullt ut disse dilemmaene. Derfor vil vi gi en støtteerklæring til Arkivverket. Å bevare sensitiv samfunnsdokumentasjon er avgjørende for samfunnets hukommelse og rettsstatens utvikling. Dypest sett er dette et humanistisk prosjekt. Arkivverket må sikre at den dokumentasjonen som er nødvendig for at man i framtida skal kunne undersøke alle typer historiske problemstillinger, blir bevart.

HIFO anbefaler at Arkivverkets historiefaglige kompetanse sikres.

Konvertering og destruksjon av nyere, ikke-digitale arkiver (§ 29)

Vi stiller oss kritiske til konvertering og destruksjon, slik dette er formulert i §29 tredje ledd første punktum: «Arkiver fra 1951 eller senere på ikke-digitale lagringsmedier kan konverteres til digitale lagringsmedier og det ikke-digitale mediet destrueres».

Vi mener at dette ikke bør med i en arkivlov. Grunnlaget for denne typen vurderinger vil hele tida kunne endre seg, og må løses på annen måte enn gjennom lov.

HIFO anbefaler at det som står om mediekonvertering og destruksjon av nyere, ikke-digitale arkiver, tas ut av lovutkastet.

Tilgjengeliggjøring (§ 32)

Lovutkastets §32 omhandler plikten til å gjøre arkivene tilgjengelige. Underpunkt 3 regulerer tilgangen til ikke-digitale arkiver, som skal være tilgjengelige «hos en arkivinstitusjon eller i annet hensiktsmessig lokale». Det er avgjørende for historikere i Norge at tilgangen til alt materiale i ikke-digitalisert form sikres.

HIFO stiller seg kritisk til at lovutkastet åpner for å innføre betalingsgebyr (§ 32 sjette ledd). Et slikt gebyr må veies opp mot offentlighetens, gruppers og enkeltpersoners rett til å få tilgang.

I praksis vil det være svært krevende, og kanskje tilfeldig, å vurdere hva som skal regnes som «særlig omfattende arbeid».

HIFO anbefaler at prinsippet om fri tilgang til arkivmateriale følges så langt det er mulig.

HIFO anbefaler at vilkårene for arkivbrukere som har behov for å undersøke ikke-digitalisert materiale, sikres.

Særskilt verneverdige privatarkiver (§ 37)

HIFO støtter lovutkastets vektlegging av privatarkivenes betydning og forsøket på å styrke vern om privatarkiver. For øvrig stusser vi over at betegnelsen «privatarkiver» ikke er brukt i paragrafens overskrift og i de to første leddene.

Vi vil understreke hvor viktige privatarkivene er for historikere.

HIFO har kompetanse til å vurdere hvilke privatarkiver som skal anses for særskilt bevaringsverdige, og mener at slike vurderinger best vil gjøres i et samarbeid mellom Arkivverket og aktuelle brukerorganisasjoner med lokal forankring.

HIFO anbefaler å nedsette en kommisjon for løpende vurdering av vern om privatarkiver.

Om forskning og kompetanse i arkivsektoren

Arkivverket er i en omformingsprosess. For HIFO, og alle andre aktører som skal avgi høringssvar til utkast til ny arkivlov, skaper dette et generelt usikkerhetsmoment. Vi vet ikke helt hva vi snakker inn i. Det må tilstrebes at kompetansen i arkivsektoren forblir så bredspektret som mulig.

Det er viktig at loven klart slår fast at det må legges til rette for «vitenskapelig forskning og annen granskning» (§ 1 annet ledd bokstav e). For at Arkivverket skal kunne innfri dette løftet, er det nødvendig å sikre forskning og kompetanse i arkivsektoren.

Underpunkt 4 til lovutkastets §32 fastslår at arkivbrukerne skal kunne få «hjelp og veiledning». Også dette er av største betydning for at historikere skal kunne utøve sin faglige virksomhet. Historikere er arkivbrukere som trenger kompetente arkivansatte. Vi vil understreke viktigheten av det som sies under avsluttende vurderinger i sammendragets kap. 11 (annet strekpunkt, s. 137):

> Ikke alt kan søkes opp i kataloger. For å sørge for reell tilgang er det nødvendig å sikre at virksomhetene i arkivsektoren har kjennskap til de enkelte arkivene sine, sammenhengen mellom dem og organisasjonen de oppsto i.

Sett i lys av dette stiller vi oss kritiske til den beskrivelsen som gis av Arkivverkets egen forskning hittil (s. 81):

> Mye av forskningen har vært selvvalgt og utført av amanuensis- og første-amanuensisstillinger med forskningsrett i Arkivverket og har i stor grad vært konsentrert om historiske temaer. Mindre av forskningen har tatt for seg arkivfaglige temaer, og svært lite har handlet om digitale arkiver og digitale utfordringer.

Dette framstår polemisk og lite tillitvekkende, og leses av HIFO som en kritikk av Arkivverkets egne forskere. Dette er uheldig, fordi det kan skape en potensiell konflikt mellom interne og eksterne forskere. Historiefaglig kompetanse er en helt nødvendig del av, og en forutsetning for, gode arkivfaglige vurderinger og praksiser. Her er det ingen motsetning.

For at arkivansatte skal kunne bistå historikere på en meningsfull måte, trengs mer enn digital forskningsinfrastruktur og kjennskap til arkivene. Det må også finnes rammer for de ansatte i arkiv til å gi faglig veiledning og til å gi forskere tilgang til originalmateriale ved behov.

Gjeldende arkivlov sier ingenting om forskning i arkivene (jf. s. 132). Det kan være grunn til å vurdere om den nye loven bør slå fast at det også skal legges til rette for forskning i arkivene.

HIFO anbefaler at behovet for historiefaglig kompetanse i arkivsektoren anerkjennes i den nye loven.

HIFO anbefaler at en ambisjon også om å legge til rette for forskning i arkivene, tydeliggjøres i ny lov.

Hindrer bidrag til *Historisk tidsskrift*

Trond Gabrielsen
Historiker

I januar 2019 flyttet redaksjonen i *Historisk tidsskrift* (HT) fra Tromsø til Bergen og Frode Ulvund overtok redaksjonsansvaret etter Narve Fulsås. HT er Norges eldste eksisterende vitenskapelige tidsskrift og for historikere. Det drives i dag av en egen redaksjon under Den norske historiske forening (HIFO). I HIFOs medlemsblad *Historikeren* nr. 4-2018 ble Frode Ulvund intervjuet av bladets redaktør Amund Pedersen. Der stiller han følgende spørsmål.

> Hvordan vil den nye redaksjonen jobbe for å sikre artikler fra et bredt utvalg av fagmiljøer i Norge?

Frode Ulvund svarer da slik.

> HT har historisk sett vært et postkassetidsskrift. Slik er vi først og fremst avhengig av at ulike fagmiljø ser på HT som en relevant og viktig publiseringskanal og aktivt sender inn bidrag for vurdering.

Den 8. november 2018 sendte jeg inn følgende bokmelding til HT: *Håvard Dahl Bratrein, Høvding, jarl, konge. Nord-Norges politiske historie i vikingtid. Ei annerledes fortelling*, Tromsø Museums skrifter XXXVII, Orkana Akademisk, Stamsund 2018, 264 s. Da det hadde gått over sju måneder uten at jeg verken hørte noe fra redaksjonen eller så den på trykk, sendte jeg følgende spørsmål til HT den 20. juni 2019: «Nå lurer jeg på om dere har planer om å ta den inn i HT?». Så gikk det enda vel en måned før jeg mottok svar: «*Historisk tidsskrift* publiserer berre bestilte bokmeldingar. Med vennleg helsing Frode Ulvund hovudredaktør». Hvilket autoritært og lukket system er dette? Hvordan stemmer denne praksisen med oppfordringen han kom med til historikere om «aktivt å sende inn bidrag»? Det er mye seriøst arbeid som nedlegges i en bokomtale, i hvert fall bruker jeg mye tid på det. Hvor aktive skal vi historikere da være hvis vi bare skal sitte og vente på en «bestilling» fra redaksjonen? Da er det større åpenhet og et bredere demokratisk sinnelag hos den nye lederen av HIFO, Thomas V.H. Hagen. I *Historikeren* nr. 3-2019 uttaler han følgende.

> Uansett – du er historiker i Norge, og vi trenger deg. Og du trenger HIFO. Kvaliteten på diskusjonene vi fører med hverandre, om oss selv og samfunnet, blir mer informerte og mer interessante når flere deltar og det åpnes for flere perspektiver.

Kanskje du, som leder i HIFO, kan hviske din redaktørkollega noe i øret. Hvis du da mener det, du sier.

HTs redaktør Frode Ulvund svarer

Som postkassetidsskrift tar HT i mot vitskaplege artiklar til vurdering, og inviterer sjølvsagt alle relevante fagmiljø til å gjere det. Det same gjeld debattartiklar. Når det gjeld bokmeldingar, er dette eit arbeid der redaksjonen aktivt skaffar bokmeldarar til bøker som det er relevant å melde i HT. Slike oppdrag skjer etter førehandsavtale med tidsskriftet, både for å sikre fagleg variasjon, at boka får kompetent lesar og for å unngå dobbeltarbeid. Alle bokmeldingar gjennomgår i etterkant ei redaksjonell vurdering før publisering. Om nokon ønsker å melde bøker for HT, og det er initiativ me set pris på, er ein velkomen til å ta kontakt på førehand for ein eventuell avtale om det.

Styrk historie i skolen!

I en tid preget av bred, folkelig historieinteresse og omfattende politisk historiebruk er det et paradoks at den nye læreplanen i samfunnsfag kan komme til å skape en generasjon elever uten kompetanse i historie og evne til å orientere seg i samfunnet.

Leserinnlegget stod på trykk i Fædrelandsvennen *1/11-2019*

Thomas V.H. Hagen, *styreleder i HIFO*
Karsten Korbøl, *styremedlem i HIFO*
Lena Ingilæ Landsem, *vara til styret i HIFO*

Samfunnsfag i grunnskolen (1–10) er samfunnets eneste mulighet til å sikre alle elever innsikt i historie og samfunnsforhold. Et samlet fagmiljø gjør nå et siste forsøk på å varsle om at kompetansemålene er for få, for utydelige og for usammenhengende organisert til at de kan fungere som et godt arbeidsverktøy for lærerne.

Den norske historiske forening (HIFO) har i flere sammenhenger uttrykt bekymring for hvordan framtidens elever gjennom den nye læreplanen i samfunnsfag vil få kjennskap til og kompetanse i historie. Den nye planen er bearbeidet etter høring og ble oversendt fra Udir til Kunnskapsdepartementet (KD) 16. oktober. Endelig læreplan vil bli klar «senhøsten 2019», ifølge KD. Det er ennå ikke for sent å gjøre grep for å styrke historie-delen i samfunnsfaget, men det haster.

Historiefagets viktigste bidrag til samfunnsfaget er forståelse av tid og endring, brudd og kontinuitet, og årsakssammenhenger. Historiefaget er særlig godt egnet til å oppøve kunnskap om og evne til å forstå annerledeshet og utvikle empati og perspektivmangfold. Et samfunnsfag med disse elementene er avgjørende for å kunne videreutvikle et demokratisk samfunn.

«Nødvendigheten av historisk bevissthet ser vi ekstra klart i en tid da en skummel form for nasjonalisme i mange land igjen er i ferd med å bli politisk mote», sto det på lederplass i *Aftenposten* 3. oktober, da avisa tok et tydelig oppgjør med sin egen problematiske krigshistorie. Ja, historisk bevissthet er nødvendig, men kommer

ikke av seg selv. Skal vi få dette til, må grunnskolefaget samfunnsfag legge enda bedre til rette for at elevene skal få reell kompetanse i historie.

Samfunnsfaget er et hybridfag som består av tre fagdisipliner – historie, geografi og samfunnskunnskap. I eksisterende læreplan (LK06) utgjør disse tre fagdisiplinene hvert sitt hovedområde. Ambisjonen har alltid vært at elevene skal kunne se sammenhenger mellom disiplinene. Med fagfornyelsen (LK20) er ambisjonen om sammenheng opprettholdt, men utfallet har blitt en klar svekking av historiedimensjonen i faget. Flere har uttrykt bekymring for dette, noe Udirs egen oppsummering av høringen viser.

Det nye samfunnsfaget vil ikke gi rom for tilstrekkelig dybdelæring i historie. Ulike faglige blikk og tenkemåter er avgjørende for å kunne forstå problemstillinger knyttet til de tverrfaglige temaene bærekraftig utvikling, demokrati og medborgerskap samt folkehelse og livsmestring.

Her trengs innspill fra alle de tre fagfeltene, geografi, samfunnsfag og historie. Historie og geografi kommer dårligst ut. De tre fagområdene må framstå som likeverdige disipliner som skal gi elevene ulike perspektiver og større forståelse for hele samfunnsfaget.

Det er mulig å løse dette, gjennom: flere, og gode, kompetansemål i historie.

Historiedimensjonen i samfunnsfaget er bedre ivaretatt og mer presist formulert i den generelle «kappen» som beskriver fagrelevans og sentrale verdier, kjerne-elementer, tverrfaglige tema og grunnleggende ferdigheter, enn i de konkrete kompetansemålene. Læreplanen må naturligvis leses og forstås som en helhet. Derfor er det ikke til å forstå at historiefagets nøkkelbegreper verken gjenspeiles eller synliggjøres i de konkrete kompetansemålene.

Når viktige nøkkelbegreper som «brudd», «endring», «empati» og «historiebevissthet» ikke er eksplisitt formulert i kompetansemålene, vil de heller ikke kunne fungere som ordnende prinsipper. All erfaring tilsier at det er kompetansemålene som er utgangspunkt for lærernes undervisningsplanlegging. Det er også disse målene elevenes kompetanse i faget vil bli vurdert ut fra.

Fagfornyelsen må sikre at samfunnsfaglæreren blir i stand til å gi god historieundervisning med utgangspunkt i læreplanen. Forholdet mellom læreplanens ulike deler og nivåer framstår tilfeldig og lite gjennomarbeidet, og etterlater et forvirrende inntrykk.

Dette kan også løses. Gjennom enklere og klarere målformuleringer. At antallet mål øker, trenger ikke å bety at stoffmengden vokser. Snarere tvert imot. Større klarhet er viktig først og fremst for å hjelpe læreren til å gjøre gode faglige valg i sin undervisning. En tydeliggjøring av faglig tenking, metoder og begreper i kompetansemålene vil lette arbeidet, og også styrke kvaliteten på undervisningen.

Gjennom arbeidet med fagfornyelsen har HIFO flere ganger advart mot at samtiden gjøres til eneste premiss og målestokk for nytten av historisk kunnskap i skolen. En svekket historieundervisning i samfunnsfaget kan hemme elevenes demokratiske forståelse. Uten historisk kunnskap mener vi elever vanskelig kan forstå forutsetningene og konteksten for hvorfor mennesker har tenkt og tenker annerledes enn det de selv gjør.

Slik læreplanen framstår nå, vil lærebokforfatterne og forlagene bli de reelle læreplanskaperne. Resultatet kan bli det motsatte av hva Udir og KD ønsker seg: mer tilfeldig læring istedenfor dybdelæring.

Reisebrev frå Kiruna

Det finns en kvinna i en malmtruck hon lastar fyrahundra ton
Sedan kör hon fram till kanten sedan ska hon börja om
Tur hon kommer varje morgon och sätter maten på vårt bord
Det är då jag känner det hon känner kan ni känna det just nu

Johan Airijoki - *Kvinna i en malmtruck/Jag tror det handlar om att* (2014)

Kiruna er på flyttefot i 2019 (Foto: Frode Sundnes)

I mars i år vart Teknik- og vetenskapshistoriske dagar 2019 skipa til i Kiruna. Temaet for årets konferanse var "Space and Frontiers". Dette var ikkje berre ei ramme for dei vitskaplege bidraga på konferansen, men den rammar også inn Kiruna. Kiruna er Sveriges største kommune i utstrekning, der det ligg i det nordvestlege hjørnet av landet med grenser mot Noreg og Finland. Med gruva som byens hjarte, og romsenteret som viktig teknologisk node, må det også vere den største kommunen i ein romleg dimensjon.

Frode Sundnes
Norsk institutt for vassforsking (NIVA)

Konferansen vart sett i gong med eit føredrag av D. Jørgensen om økosorg, og korleis kjensler knytt til ønskte eller uønskte økologiske endringar er viktige for handling. Denne opningsseansen tok stad i Kiruna Kyrkje, der kyrkjetaket utvending

passande nok er dekorert med statuer som representerer ulike sinntilstander og kjensler, som audmjukskap, kjærleik, overmot, fortviling og sorg. Dette kan også vere ein inngang til å skjøna nærværet av kyrkja i dette samiske området. Tvangskristninga kunne ein òg finne spor av i kyrkjerommet sin symbolikk.

I dag er kyrkja eit av dei sentrale byelementa som er planlangt flytta. Sidan malmkroppen som gruveindustrien arbeidar seg igjennom i stadig større grad er å finne like under bykjernen er ei storstilt flytting av byen til eit nyetablert sentrum i gang, og vil halde fram dei neste tiåra. At det nettopp er gruvedrifta - grunnsteinen for samfunnet - som no resulterer i ei opprivande flytting kom godt fram i fleire bidrag i løpet av konferansen, og særskilt i stykka presenterte frå kunstprosjektet til L. Wajstedt. Hennar sterke filmsnuttar synleggjorde ambivalensen til ei naudsynt, men risikofylt og krevjande næring, og elsk/hat-forholdet til Kiruna som by og til gruvedrifta som leveveg og livsline. Ein besøkande vert minna på dette gjennom dei mange «såra» allereie synlege i bybiletet ettersom sentral bygningsmasse gradvis vert etterlaten, men også gjennom skaking i løpet av natta som følgje av den vidare tilverkinga av undergrunnen.

Poetisk ankomst Kiruna (Foto: Frode Sundnes)

Eg deltok på konferansen med ei presentasjon av hausting av tare i Noreg i eit historisk perspektiv, i lys av den meir intensive tarehaustinga av i dag. Her er også grenser og romlege forhold sentralt. Dei marine algane er ein ressurs som kryssar grensene for kva som er privat eigedomsrett og det som skal forvaltast av fellesskapet, lokalt eller nasjonalt. Uvisse om forvaltningsrommet for slike ressursar, og kva kunnskap tidlegare hausting og tilverking og dagens tråling bygger på er sentrale tema i vår pågåande forsking.

Kva har så ein slik tematikk i nordlege innanlands-Sverige å gjere? I løpet av konferansen blei vi òg presenterte for dei historiske trekkrutene som samane i dette området har nytta for å leie reinen til vinterbeita langs norskekysten. Det viser seg at også svenske Lappland har ein vestkyst.

Artikkelforfattaren var ein av mottakarane av HIFOs reisestipend 2019. Eit av vilkåra for å ta i mot eit reisestipend frå HIFO er at ein skriv ein kortfatta reiserapport som kan prentast i Historikeren.

Utenriksdepartementets arkiv for årene 1970-79 er nylig avlevert til Arkivverket

Arkivverket opplyser i en pressemelding at nesten 520 hyllemeter er avlevert fra Utenriksdepartementet. Lenge var 1959 det siste tilgjengelige arkivåret, men Utenriksdepartementet har i løpet av de siste ti årene brukt et titalls millioner kroner på å ordne sine omfattende arkiver, både fra departementets egen virksomhet, og også fra de tallrike utenriksstasjonene. Arkivverket oppbevarer nå alle Utenriksdepartementets arkiver fra departe-mentet ble opprettet i 1905 og frem til og med 1979.

Arkivene fra Utenriksdepartementet helt frem til 1994 vil i løpet av de nærmeste årene avleveres til Arkivverket. Alt er restriksjonsvurdert og avgradert, og dermed er det aller meste fritt tilgjengelig for bruk på lesesalen i Riksarkivbygningen på Sognsvann i Oslo.

HIFOs reisestipend

HIFO deler hvert år ut ett eller flere reisestipend på inntil kr. 10 000 til medlemmer. HIFOs medlemmer kan søke støtte til faglig begrunnede reiser i forbindelse med egen forskning. Vi støtter for eksempel reiser til arkiver og andre relevante institusjoner eller deltagelse på konferanser med presentasjon av egne undersøkelser.

Mottagere av stipendet for 2020 er:

Birthe Østergaard Kristiansen
Evgenii Egorov
Gunhild J. Ecklund
Marie Løseth
Oskar Aanmoen

Stipendet deles ut en gang i året, og studentmedlemmer oppfordres særskilt til å søke. Stipendet skal brukes innen kalenderåret 2020 til det formål som er oppgitt i søknaden, og reisen må kunne dokumenteres. Mottakeren skal også skrive en reiserapport av faglig art innen tre måneder etter reisens avslutning som kan publiseres i *Historikeren.*

Norske historiedager 2020

Tromsø i juni (Foto: Christine Smith-Simonsen)

3 - 6. juni 2020 er det duket for Norske historiedager i nord. Vi tjuvstarter onsdagen med en før-ekskursjon til Harstad og Trondenes for de som ønsker fagpåfyll i litt friere dressur. Torsdagen starter selve konferansen i Tromsø, og det på et tidspunkt som gjør det mulig å rekke dit for både søringer og Harstadfarere. Årets tema er grenser, og vi har invitert Ulrike Spring fra UiO og Erling Sandmo fra Nasjonalbibliotekets kartprosjekt til å innlede spesielt om dette . Sesjoner som grenser til temaet er selvsagt velkomment, men programmet åpner - som alltid - for andre interesserte også, både med sesjoner og enkeltbidrag. I tillegg kan de som ønsker det sende inn posterpresentasjon av prosjekter e.l. Disse vil stilles ut på lettvegger i konferanseområdet.

I januar åpner vertskapet i Tromsø for registrering og innsending av sesjons- og andre forslag. For ytterligere informasjon se:

https://site.uit.no/norskehistoriedager2020/

Knut Sprauten, historiker

Knut Sprauten kunne aldri blitt bonde. Selv om de første årene ble tilbragt på storgården Øvre Glase i Sprova i dagens Steinkjer kommune var det ingen lyst til å begi seg inn i et yrke som var så uforutsigbart som jordbruk – og utsikten til aldri ha ordentlig ferie!

Marthe Hommerstad
Stortingsarkivet/tidl. HIFO-leder

Et møte med Knut er nesten alltid et møte med historier – om det er som faghistorikeren som snakker med utgangspunkt i tidlig nytid, eller om det historier og anekdoter om historikere han har møtt og arbeidet med gjennom mange år. Egentlig burde Knuts historier arkiveres som en kilde til historikerlaugets mange profiler, hvor deres særtrekk og underfundigheter fremstilles – men aldri med sladder eller vonde meninger. Heldigvis kan han også fortelle om seg selv, og svarene på mine spørsmål gir også en gjenklang i mange historikeres «klassereise» til her vi er i dag.

Som nevnt vokste Knut opp på gård, først på en storgård, og deretter ble det flytting rundt på flere gårder før familien slo seg ned på «fillegården» Hals – som Knut har beskrevet den i andre intervjuer med Hans P. Hosar og Ola Alsvik som kan leses i festskriftet Knut fikk i sammenheng med sin

Knut Sprauten i 2009
(Foto: Bente Bjercke)

70-årsdag. En viktig følge av flyttingen til småbruket Hals var at faren måtte skaffe andre inntekter, noe som brakte ham helt til gruvene på Svalbard. Dette førte igjen til at Knut endte som eneste hane i flokken, med tre søstre og en mor som fikk mye ansvar. Også mormor ble en viktig person hjemme, og den sterke kvinnerepresentasjonen i oppveksten skulle kanskje få sin betydning senere.

Faren skulle imidlertid også sette sine spor – han var belest, forklarer Knut, og hadde en viss glede av å sette fast den lese- og læreglade sønnen med spørsmål og kommentarer – og når sønnen ikke kunne gi svar, kommenterte faren «jeg som bare er en vanlig arbeidskar». Men mest innflytelse i oppveksten når det gjaldt lesing og kunnskap var nok farfaren, som var lærer og slektshistoriker. Hjemme hos besteforeldrene var det så mange bøker, minnes Knut, en kunne gå langs bokhylla og lese titlene på baksiden. Det var alt fra skrifter av Platon til *1001 natt,* en bok farmoren var noe skeptisk til: «Er det bra at guten les sånt 'no?», mens farfaren var sikker på at «guten nok klarte å sortere» all denne kunnskapen.

Det var også hos farfaren at lesing ble verdsatt. Knut emnet seg til å bli en ordentlig arbes' kar, og foreldrene var nok innimellom mer interessert i den fysiske styrken enn lesegleden. I konflikt mellom arbeidsoppgaver på gården og boklesing «for egen glede» var det klart at det første skulle prioriteres – det var det som var nødvendig her og nå. Hos besteforeldrene, som ble en plass han fikk være i fred fra alle søstre og foreldrene, var det helt akseptert at lesing kunne gå på bekostning av fysisk arbeid.

Til Namsos og Oslo for å bli lektor

Da Knut på ingen måte så for seg en fremtid som bonde så var det lærer eller lektor han skulle bli. Han tenkte det var fint å ha et yrke som betyr «en som leser opp» — og hvor det var ferie. Derfor var det klart etter skolegangen hjemme at han skulle fortsette, først med realskole og så gymnas i Namsos – hvor forskjellen mellom by og land ble mer satt på spissen med elever fra byens akademiker- og handelsstand og bygdeungdommen fra kommunene rundt. Deretter var det universitet i Oslo som var neste mål, etter verneplikt; Knut skulle bli lektor i norsk og tysk. I ettertid, da det ble klart at han ikke skulle drive som lektor hele sitt liv, tenker han det var gode fag å ha med seg videre – gjennom norsk ble han opptatt av språkhistorie, og gjennom tysken fikk han større utbytte av samarbeid med tyske historikere fra hertugdømmene Slesvig og Holstein.

Det var Sverre Steen som bidro til at Knut valgte en annen vei enn språk – tydeligvis med bestikkelser i form av rundstykker, wienerbrød og «besnærende samtaler om fortid og samtid» som det står i Knuts festskrift. Imidlertid var det ikke Steen som skulle bli veileder på hovedfag, selv om kanskje sporene etter historiefortelleren i Knut var påvirket av Steen: «Sverre Steen var en utrolig fin fyr – og han hadde mye interessant og morsomt å fortelle», sier Knut. Det ble Gudmund Sandvik som skulle veilede Knut, «han var så ordentlig» og innga respekt, og som veileder «pirka han som en gammel lektor». Men man kjenner seg igjen, og Knut mener han har blitt like pirkete selv.

Knut og resten av arbeidsstokken på NLI i forbindelse med instituttet 60 års jubileum. Fra venstre: Knut Sprauten, Chris Nyborg, Marthe Glad Munch-Møller, Ola Alsvik, Siri Iversen, Hans Hosar, Marianne Wiig, Jon Christian Brekke og Ragnhild Hutchison (Foto: Hilde Gunn Slottemo)

Hovedfagsoppgaven skulle bli toneangivende for fortsettelsen, slik det kanskje ofte blir. Sandvik foreslo at Knut skulle undersøke tollinntektene med utgangspunkt i Hans Hornemanns arkiv – Trondheims store magnat på 1700-tallet. Dette førte til en kompetanse om verdipapirer og valutaer som få andre har – hvordan kursen til hamburger banko kunne være forskjellig i handelsbyene Trondheim, Bergen eller Christiania. Hornemann ble objektet også da han fikk stipend, noe overrasket, etter et par år som lektor på Rosenhof skole. I de neste årene skulle Knut arbeide med Hornemanns arkiv, og etablere seg som forsker. Alsvik og Hosar beskriver tre interessesøyler som forsker hos Knut: Tidlig moderne økonomisk historie med vekt på bergverk og trelast, byhistorie som en følge av Hornemann og Trondheim, og rettshistorie med vekt på norm og praksis – med et spesielt blikk mot kvinnehistorie.

Få kvinner og lite kvinnehistorie

Og det var som retts- og kvinnehistoriker han endelig overbeviste sin mor om at historie kunne være interessant. Mora til Knut syntes det var rart at sønnen skulle

surre med historie – en burde bli lege eller prest! I 1980 kom artikkelen «Piger, Fruer og Madammer», et tidlig bidrag til norsk kjønnshistorie, da det fortsatt ikke var skrevet noe større arbeid om kvinner i tidlig nytid. I artikkelen belyser Knut den sosiale og rettslige stillingen til kvinner i denne perioden – og som overskriften hentyder til, fra alle sosiale lag. Knut lot moren få lese artikkelen, og reaksjonen overrasket kanskje både henne og ham: for dette syntes hun var interessant! Hun trodde historie bare var om gamle konger og årstall, og en fikk aldri vite hvordan folk, som en kunne relatere seg til, faktisk levde. Så var det Knut skrev historie? Og det var det jo.

Når det gjelder kvinners representasjon i faget var ikke dette bare en utfordring med tanke på hvem sin historie som ble skrevet. Knut forteller at på hovedfag var det nærmest ingen kvinner. På fester ble derfor kvinnelige studenter fra fransk og kunsthistorie invitert. Da kvinneandelen på historie ble større var det veldig bra – men Kåre Lunden hadde tørt kommentert at med kvinnene ville også prestisjen med historiefaget synke.

Selv om det ikke var en villet situasjon førte også få kvinnelige historikere til at bokprosjekter fortsatt var dominert av menn, slik man kan se i Oslo byhistorie som ble skrevet på slutten av 1980-tallet. Foruten Knut deltok Knut Kjeldstadli, Jan Eyvind Myhre, Arnved Nedkvitne, Per Norseng og Edgeir Benum, sistnevnte også redaktør sammen med Sivert Langholm og Knut Helle. På spørsmål fra meg om de ikke-tilstedeværende kvinnelige historikerne, kunne ikke Knut huske grunnen – men de få kvinnene som var aktive i denne perioden hadde også et større press og måtte delta mer, nettopp for å få markert kvinner i faget. De var rett og slett opptatt med andre prosjekter.

Prosjektet i seg selv var imidlertid en av de mest lærerike prosessene Knut har deltatt i – med så mye kompetanse og utveksling av ideer. I et forsker- og skrivekollektiv som dette var kunne de åpne seg for nye forskningsspørsmål og innfallsvinkler. Dette var en periode hvor han virkelig gleda seg til å gå på jobb!

Selv mener jeg at jeg møtte Knut Sprauten aller første gang som hovedfagsstudent – på den faste ruten alle hovedfagsstudenter gjorde mellom arkiver og institusjoner – ved Solli plass lå Nobel-instituttet, Nasjonalbiblioteket og NLI. Imidlertid skal det påpekes at muligheten for falske minner er sterkt tilstede. Senere har det vært flere turer innom NLI etter at de flyttet inn i Halvbroren, både på seminarer og workshops, fra tidlig nytid til «lausunge»-workshop. Det har vært en institusjon og møteplass for historikere, fra studenter til de veletablerte – og Knut har åpnet dørene.

På det tidspunktet var jeg ikke klar over det, men Knut hadde akkurat startet som direktør på NLI i 2000. Han ble instituttets tredje direktør, og som det skulle vise seg, også den siste for en selvstendig institusjon. Da Knut overtok var det etter markante menn som Harald Winge og Rolf Fladby. Rolf Fladby hadde vært leder av instituttet fra det ble startet opp i 1956 til 1986. I løpet av hans periode ble instituttet godt innarbeidet, og hadde stor faglig respekt. Harald Winge beskriver Knut med ordene «hjertes dannelse», og Winge

ledet instituttet fra 1986 og frem til sin død i 1999. Å være leder av NLI er tydeligvis en stilling som man beholder.

I mellom prosjektet med Oslo byhistorie og ansettelsen på NLI var Knut leder for Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt som i hans periode ble en del av Riksarkivet. Alsvik og Hosar skriver om hvordan styret ønsket å ansette en leder som kunne både røske opp i en litt seig arbeidskultur, men også ivareta menneskene som jobbet med kjeldeskriftutgivelsene «– og føre denne spesielle flokken med skriftlærde varsomt inn i Riksarkivet». Etter snaue ti år skulle Knut søke seg videre – og havnet som sagt på NLI.

Nye utfordringer på NLI

Knut sier han ble godt mottatt da han kom til NLI, det var dyktige folk som jobbet der, men det ble også andre rammer enn da han ledet *Kjeldeskrift* som var en del av Riksarkivet. NLI ble finansiert direkte over statsbudsjettet, men dette førte ikke til en overfinansiering – heller det motsatte. Instituttet hadde snaue budsjetter som skapte stramme rammer rundt aktiviteten og krevde at det ble skaffet penger andre steder fra. Spesielt var det vanskelig å etablere faste stillinger når situasjonen var så uavklart, men i løpet av Knuts periode skulle dette bedres. Men mange hovedfags- og masterstudenter var innom NLI i lengre eller kortere perioder, og som Knut sier selv så kjente han mange. I alle år hadde han sensurert, og fikk dermed et overblikk over studentmassen som også kom NLI til gode.

I 2005 flyttet instituttet inn i Halvbroren tilknyttet Nasjonalbiblioteket. Det hadde rundt årtusenskiftet vært diskutert å flytte NLI til Trondheim og Historisk institutt ved NTNU. Dette ville også ført til samlokalisering med sekretariatet til Landslaget i lokalhistorie, en av de viktigste interessentene for NLI. Slik ble det ikke. Knut sier Kulturdepartementet i sammenheng med flyttingen til Halvbroren hadde ymtet om sammenslåing med Nasjonalbiblioteket, men det kom aldri til noe mer. Elleve år senere, i 2016 skulle dette imidlertid endre seg, og nå var det alvor.

Det skal innrømmes at vi som sto på utsiden så med bekymring på prosessen. HIFO var allerede engasjert i prosessen rundt omorganiseringen av Riksarkivet og statsarkivene, en prosess vi opplevde som særdeles frustrerende og hvor det var lite gehør i ledelsen av Arkivverket for historiefaglige innvendinger. Styret til NLI var også bekymret for instituttets fremtid, det var en reell frykt for at det skulle spises fullstendig opp av den kjempen Nasjonalbiblioteket er, og at den viktige kompetansen og ressursene instituttet har skulle forsvinne eller pulveriseres. Styret, som blant annet besto av representanter fra HIFO, Arkivverket og Landslaget for lokalhistorie, ville miste sin rolle, og ikke en gang et fagråd var det ønskelig å ha med videre. Nasjonalbibliotekets behov for å kutte tidligere bånd var forståelig, men samtidig et tap for HIFO. Om det også blir et tap for NLI, vil bare fremtiden vise.

Digital satsing viktig

Knut uttrykte ikke den samme bekymringen, i alle fall ikke etter hvert. Og det skulle også vise seg at instituttet som sådan ble beholdt

samlet. NLI hadde nemlig en verdi som imponerte Nasjonalbiblioteket og som også passet godt inn i NBs digitale strategi: Lokalhistoriewikien.

I 2008 ble siden lansert, og i skrivende stund er det 55 453 artikler og 175 635 fotografier på siden. Her finner man blant annet artiklene fra *Norsk historisk leksikon,* enhver hovedfagsstudents hjelp, digitalisert, og selvfølgelig lokalhistoriske artikler og fotografier i mengder. Knut må innrømme at lokalwikien nok er det som vil stå lengst etter hans periode på NLI, den er digital og stadig oppdatert. For ett av målene med lokalwikien var også å skape et sted hvor ny kunnskap og korrigeringer til eksisterende kunnskap om lokalhistorie kunne publiseres.

Faglig kompetanse avgjørende

Siden Knut har vært gjennom noen omorganiseringsprosesser og ledelsesskifter kan jeg ikke la vær å spørre ham hva han mener om de endringene som har skjedd i de siste årene innen vår sfære. Og som meg, deler Knut en bekymring for utviklingen i Arkivverket. Han mener at endring var helt nødvendig, men det er viktig å ta vare på det som er bra og fungerer – og den historiefaglige kompetansen. De senere årene har ingen nye arkivarstillinger blitt utlyst. Og skal man jobbe med arkiver er det også viktig å ha medarbeidere med historiefaglig innsikt, de som kan se verdien i kildene, også i det moderne materialet. For hvem skal vurdere verdi og signifikans i et arkiv? – et poeng jeg må si meg hjertens enig i, hvordan skal historisk verdi vurderes av noen uten historiefaglig kompetanse? Hvilke spørsmål vi stiller til fortiden, og som vi vil stille i fremtiden til i dag, er vanskelig å avgjøre, men hvis det er noe historikere er trent for så er det nettopp en evne til å vurdere slike spørsmål.

Knut blir takket av etter 18 år i NLI av nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre (Foto: Ragnhild Hutchison)

Som leder i *Kjeldeskrift* var Knut nettopp opptatt av at den faglige kompetansen var dekkende til det arbeidet som skulle utføres. Det var nødvendig å rekruttere folk med både historisk og klassiske fag (latin og norrønt) som bakgrunn. Behovet for et miljø som utfylte hverandre – og, litt forslitt, var robust, var viktig. Originaldokumentet

var alltid det avgjørende, og muligheten til å gå til kilden for avklaringer og utdypninger krevde bred faglig kompetanse, og faglig forståelse for utfordringene i kildene. Knut kan ikke annet enn å si at det er sørgelig med sjefer som befinner seg på andre faglige steder enn de ansatte – de vil vanskelig ha forståelse for fagets utfordringer. Og, fagkompetanse er ikke et hinder for nødvendig endring, det kan heller være det motsatte: Andre kan ha problemer med å se verdiene i kompetansen som eksisterer, og faren for å miste kunnskapen om håndverket for å tolke fortiden blir større. For hvem skal gå langs bokhyllene eller bla i dokumentene hvis ingen lengre kan lese eller tolke dem?

Jeg har på følelsen at pensjonisttilværelsen for historikere er vel så travel som yrkeslivet. Endelig er det tid til å ta frem artikler og prosjekter som kan gjøres ferdig. Samtidig har han fortsatt litt jobb med komiteer, blant annet som rådgiver for frimerkeutgivelser, et verv han overtok etter Sverre Steen. Også Knut innrømmer at det nok er tanken å skrive mer, men ellers har han påtatt seg å være «leksehjelp» for barnebarna – selv om nok ikke alle har like stort behov. Men når farfar får fordypet seg i språkhistorien og forklart hvordan et ord kommer fra latin eller tysk blir han litt ekstra glad.

Tiden går fort, både som pensjonist og i praten: jeg treffer Knut mellom taktekking på huset i Setesdal og en tur sydover til varmere strøk. Jeg ber han hilse hjem til Margit (Løyland), som fortsatt jobber ved *Kjeldeskrift* på Riksarkivet. Den faglige familien av historikere er stor, men noen ganger også ganske liten. Verdien av å møtes og se hverandre på tvers av generasjoner er imidlertid umistelig.

I sammenheng med Knut Sprautens 70-årsdag mottok han festskriftet *I dørtrekken fra Europa,* redigert av Ola Alsvik, Hans P. Hosar og Marianne Wiig. Festskriftet inneholder et lengre intervju med Knut, og er fritt tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets hjemmeside.

Knut under Norske historiedager i Trondheim i 2017 (Foto: Nora Rodin)

Gruppebilde fra lesesalen

Arthur Tennøe
Seksjonsleder, Nasjonalbiblioteket

I 2019 markerer vi 500 års historie for trykte bøker i Norge. I 1519 ble de to første bøkene trykt for bruk her i landet, *Missale* og *Breviarium Nidrosiense,* og i disse finner vi illustrasjoner der bøker inngår i motivet. Men boka eller kodeksen oppstod lenge før trykkekunsten, tidlig i vår tidsregning. I bilder er da bøker gjerne knyttet til evangelistene, men etter hvert også Maria som ofte presenteres lesende, skriftlærd. Etter reformasjonen får bilder av lesning og boka en styrket symbolfunksjon som individuell tilegnelse av tro, og ofte er det kvinner som leser. I fotografier fra 1800-tallet er boka frekvent rekvisitt i bildene, av og til bare til å støtte hendene på. Men gjennom en posert leseakt i fotoatelieret kan den også bidra til å fremstille de portrettertes karakter og peke på lesningens og bokas dannende og frigjørende potensiale.

Langs denne linjen kan vi studere pressefotografiet fra Læsesalen i Læseforening for Kvinder, Parkveien 62 (2. etasje). Camilla Collett lanserte tanken om en leseforening for kvinner i Christiania og på initiativ fra Hedevig Mariboe ble en slik, etter noe kontrovers, etablert i 1874. I dette fotografiet, publisert i seksjonen «Kvinden og Hjemmet» i avisa *Nationen* ved 50-års jubileet i 1924, ser vi åtte lesende kvinner i leseforeningens lesesal. Et par ser mot kamera mens de resterende er lesende, fordypet i bøker, aviser, tidsskrifter og ukeblader.

Fotografiet dokumenterer interiøret i denne kvinneoffentligheten i detalj. I forgrunnen gode lenestoler, videre bord til å legge nyheter og i bakgrunnen en åpen dør inn mot biblioteket På veggene finner vi en rekke fotografiske portretter forstørret og innrammet. Sentralt er det tre av foreningens grunn-leggende kvinneprofiler: Johanne Vogt, Elise Aubert og Hedevig Mariboe over en byste av Magdalene Thoresen. På veggen til venstre finner vi fotoportretter av de mannlige «feministene» Jonas Lie og Henrik Ibsen. Enda lenger til venstre et portrett av Camilla Collett, fotografert av sønnen Robert på hennes 90-årsdag 23. januar 1893. Hun er også nærværende i fotografiet gjennom Ambrosia Tønnesens marmorstatue helt til høyre, basert på et visittkortfotografi fra 1860-tallet. Slik rammes bildet fra lesesalen inn av Collett, og hun har selvsagt en bok i hånden.

Læsesalen i Læseforening for Kvinder, Parkveien 62. Pressefotografi. Papirpositiv. 16,8x22,5cm. Ukjent fotograf. Publisert i Nationen, fredag 14. november 1924. Nr. 267 Side 6. Arkivet etter Leseforeningen for kvinner (1874 – 1974). Nasjonalbiblioteket.

Styremedlemmer

Leder: Thomas Hagen, tlf. 469 20 446,
e-post: th@stiftelsen-arkivet.no

Nestleder: Harald Rinde,
epost: harald.rinde@uia.no

Redaktør i medlemsbladet *Historikeren*: Amund Pedersen,
e-post: historikeren@hifo.no

Kasserer: Trond Bjerkås,
e-post: trond.bjerkas@uia.no

Ruth Hemstad, tlf. 934 37 312,
e-post: ruth.hemstad@nb.no

Karsten Korbøl (skolekontakt), tlf. 992 32 327,
e-post: karsten.korbol@frittord.no

Synne Correll, tlf. 905 18 034,
e-post: synne.corell@gmail.com

Magne Njåstad,
epost: magne.njaastad@ntnu.no

Eirinn Larsen,
epost: eirinn.larsen@iakh.uio.no

Varamedlemmer

Lena Ingilæ Landsem,
e-post: lena.i.landsem@uit.no

Andreas Bagås Lien,
e-post: Andreas.Bagas.Lien@bjertnes.vgs.no

Per Kristian Sebak,
e-post: per.sebak@sjofartsmuseum.no

HIFO-sekretariatet

Ragnhild Bie Nielsen og Tora Karoline Rundhovde,
e-post: post@hifo.no

Lokallagsrepresentanter

Agder: Gunhild Aaby,
e-post: g.aaby@vestagdermuseet.no

Bergen: Peter Hatlebakk,
e-post: peterhatlebakk@gmail.com

Bodø: Arild Vaag Prestøy,
e-post: arild.v.prestoy@nord.no

Nordvestlandet: Odd Williamsen,
epost: odd.williamsen@nordmore.museum.no

Rogaland: Frode Fyllingsnes,
e-post: frode.fyllingsnes@lyse.net.

Sogn og Fjordane: Pål Berg Svennungsen,
e-post: pbsv@hvl.no

Tromsø: Magnus Brynildsrud Andersson
e-post: magnus.b.andersson@uit.no

Trøndelag: Maria Antonie Sæther,
e-post: maria.antonie.sather@ntnu.no.

Vestfold: Nina Sølversen,
e-post: ninasoelversen@gmail.com

Østlandet: Maria Flaten Gunstad,
e-post: maria.flaten.gunstad@gmail.com

Redaksjonen

Redaktør: Amund Pedersen,
epost: historikeren@hifo.no

Redaksjonsmedlemmer: Vibeke Kieding Banik,
Caroline Juterud, Martin Auke og Nora Birkeland

Innmelding, kontingent og abonnement

Innmelding skjer til foreningens e-postadresse:
post@hifo.no

Kontingent 550 kr per år, for masterstudenter 300. Abonnement på Historikeren koster 300 kr per år.

Returadresse:

Den norske historiske forening (HIFO)
Universitetet i Agder
Institutt for religion, filosofi og historie
Postboks 422
4604 Kristiansand

NORGE P. P.
posten

Historien om Norges forhold til europeisk integrasjon

FAGBOKFORLAGET

fagbokforlaget.no